

Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

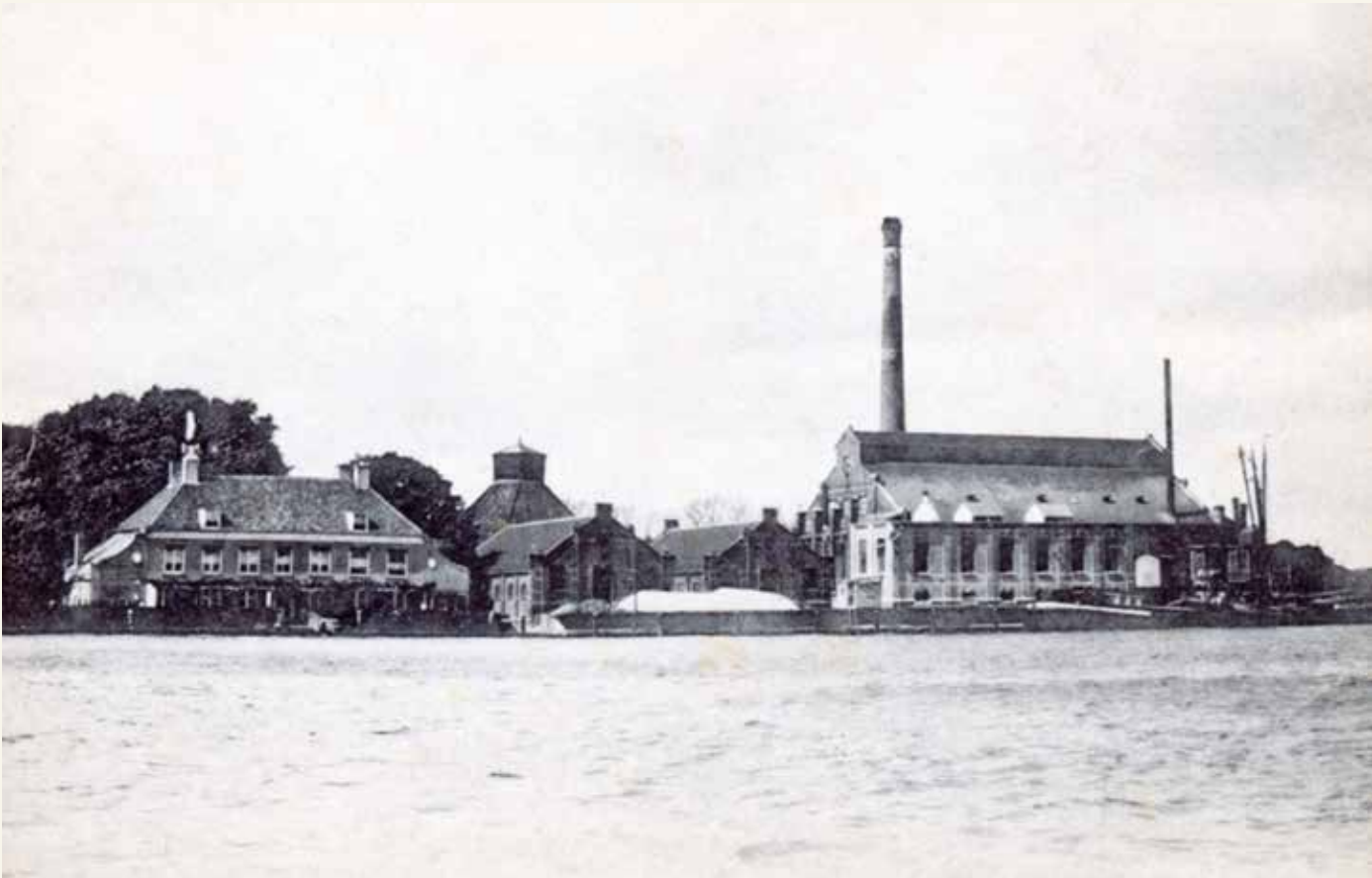

Zwijndrecht

Swindregt Were

Uitgave van
Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en Historische Vereniging Zwijndrecht
Jaargang 37, nr. 2, 1 november 2023

De N.V. Bottleworks in het eerste decennium van de vorige eeuw. Rechts de in 1904 gebouwde fabriekshallen en links de eeuwenoude buitenplaats ‘Sorghlust’. Op de achtergrond is nog net het dak te zien van het oudste deel van de glasblazerij: de glashut uit 1838. Collectie Kees Popijus

Een idyllisch plaatje van de Oude Maas met zeilschepen omstreeks 1910. Daartussen in zijn de contouren van de fabriekshallen van de N.V. Bottleworks te zien. Collectie RAD

Inhoud

Van de redactie	3
Van glashut naar glasfabriek - Maurice de Jongh	4
<i>Een blik op honderdvijftig jaar glasproductie in de Zwijndrechtse Waard</i>	
Opoe Plaisier	22
Over de eigenaren van de twee tavernen aan de Onderdijkse rijweg en Veersedijk	23
Colofon	34

Van de redactie

U bladert in een gloednieuwe editie van Swindregt Were. Het zal u wellicht ook al opgevallen zijn dat ons magazine er anders uit ziet dan u van ons gewend bent. Dat heeft er alles mee te maken met dat we een nieuwe vormgever hebben. Uiteraard zijn we hier erg blij mee! Toch willen we ook onze waardering uitspreken aan de vorige vormgever Henk Reijerse. Jarenlang stond hij voor ons klaar en stak hij veel tijd en energie in het naar een hoger niveau tillen van het uiterlijk van Swindregt Were. Heel erg bedankt daarvoor!

Maar waarover kunt u deze keer lezen in het enige geschiedkundige blad van de Zwijndrechtse Waard? We trappen af met een blik op de glasindustrie in Zwijndrecht. Hoewel het bij het bespreken van de industriële ontwikkelingen in Zwijndrecht eigenlijk zelden over deze nijverheid gaat, heeft zij een enorme rol in onze gemeente maar ook in Nederland gespeeld. Er is ook nog een mooie link naar Hendrik-Ido-Ambacht, want de allereerste vensterglasfabriek van Zwijndrecht stond op voormalig Ambachts grondgebied.

Vanuit Hendrik-Ido-Ambacht zijn er deze keer vier artikelen binnengekomen. Zo is er, naar aanleiding van de vorige editie, behoorlijk wat reactie gekomen op het stuk over de klederdracht. Niet alleen werden familieleden op de foto’s herkend, er werd zelfs een gedicht naar ons toegestuurd. Twee grotere artikelen gaan over de cafés het Witte Paard en het café aan de Onderdijkserijweg van Leentje en Ary. De auteur neemt ons niet alleen mee naar de eigenaren, maar zelfs het bijzondere interieur komt aan bod. Wij wensen u veel leesplezier.

*Namens de redactie,
Maurice de Jongh*

Voorzijde omslag:
De Huttershuizen op de Ringdijk met veel volk, karren en zelfs een fiets. Collectie Kees Popijus

Van glashut naar glasfabriek

Een blik op honderdvijftig jaar glasproductie in de Zwijndrechtse Waard

Willy Sluiter en de glasfabriek

Eerder dit jaar krijgt de Historische Vereniging Zwijndrecht een verzoek van de gemeente Zwijndrecht om een aantal flessen uit onze collectie te mogen lenen voor de tentoonstelling in het raadhuis over de kunstenaar Willy Sluiter (1873 – 1949). In zijn jongere jaren woonde deze schilder in twee periodes bij zijn ouders op het Veerplein. In deze periodes zou hij onder meer de ‘glasfabriek’ en zijn arbeiders als inspiratiebron voor vele schetsen hebben gebruikt. Vandaar lijkt het de samenstellers een mooie aanvulling om originele flessen uit de glasfabriek hierbij tentoon te stellen. Uiteraard ken ik deze flessen. Zij zijn in 2003 geschonken door kunstenaar Luciën den Arend. De mooiste exemplaren staan op een prominente plek in de gelagkamer van De Vergulde Swaen in een vitrine. Dat geeft maar aan dat we ze belangrijk vinden. Ook ben ik op de hoogte van de glasfabrieken in onze gemeente. Voor het boek ‘Historisch Zwijndrecht – Deel II’ (nog steeds te koop in De Vergulde Swaen!) hadden we reeds een kleine duik in het verleden van deze industrie genomen; al was het echt een kleine duik. Een van onze vrijwilligers was destijds gevraagd om eens wat meer informatie over de glashutten te verzamelen. Op basis daarvan concludeerden we al dat er veel meer over te vertellen valt, maar dat er ook nog veel informatie ontbreekt. Het algemene verhaal over de opkomst van de industrie in Zwijndrecht behandelt altijd ‘de Jurgens’, ‘de Guanofabriek’ of ‘de rijstpellerij’. Veel minder gaat het over de glasindustrie, terwijl deze veel ouder was dan voornoemde fabrieken en bovendien ook een lange tijd minstens zo belangrijk was voor onze gemeente. Op die manier wordt een schilder het startpunt voor een onderzoek naar de Zwijndrechtse glasfabrieken.

Een deel van de flessen die in 2003 door Lucien den Arend werden geschonken aan de Historische Vereniging Zwijndrecht. Collectie HVZ

Glasblazers in de glashut aan het werk. Willy Sluiter wist met deze schets het vakwerk van de glasblazers haarfijn weer te geven. Collectie gemeente Zwijndrecht

Feit of fabel: een vroeg begin?

Naar de start van de glasindustrie in Zwijndrecht is weinig historisch onderzoek gedaan. Op wikipedia wordt gemeld dat er reeds in de zeventiende en achttiende eeuw glashutten in de Zwijndrechtse Waard waren.¹ In de ‘Canon van de Zwijndrechtse Waard’ wordt dit nog maar eens herhaald.² Echter, deze bewering wordt niet door historisch bewijs gestaafd. In een artikel over de glasblazers in Zwijndrecht lezen we dat er in 1769 een glasfabriek zou hebben bestaan aan de Onderdijkscherijweg, maar dat aan de juistheid van deze bewering ook wordt getwijfeld, aldus een mondelinge bron.³ Wellicht wordt als belangrijkste - tastbare - argument een afbeelding van K.F. Bendorp (1736-1814) uit de beeldbank van

het Regionaal Archief Dordrecht aangedragen. Hierop is een glashut te zien met de beschrijving: ‘Zwijndrecht: glasblazerij (bij de Westkeetshaven?), anno 1794’. Wie echter kritisch naar deze afbeelding kijkt, ziet weinig aanknopingspunten met Zwijndrecht. Ziet het er namelijk niet veel te stedelijk uit rondom deze glashut? Zwijndrecht moet aan het eind van de achttiende eeuw nog nauwelijks te maken hebben gehad met het fenomeen rijtjeshuizen, om maar te zwijgen over pakhuizen met minimaal drie verdiepingen. Bovendien doet het tafereel op de voorgrond eerder een haven of balkengat vermoeden dan een drukbevaren rivier. Kunnen we deze afbeelding dus beschouwen als hét bewijs dat hier in die periode al glasproductie was? Wat mij betreft niet.⁴

K.F. Bendorp (1736 – 1814) maakte deze afbeelding in 1794. Het stelt een glasblazerij voor. Er is gesuggereerd dat deze glashut aan de Zwijndrechtse Westkeetshaven stond. In dit artikel wordt deze bewering in twijfel getrokken. Collectie RAD

We halen dan ook veel meer informatie uit de schriftelijke bronnen uit die tijd. Die geven een duidelijk beeld. In de kohier der verponding uit 1733 lezen we niets over de aanwezigheid van een glashut. Diverse schrijvers uit de achttiende eeuw, die door de Zwijndrechtse Waard reisden en hun ervaringen deelden in hun ‘stads- en plattelandsbeschrijvers’ reppen hier eveneens met geen woord over. Uiteraard roemen zij de zoutketen (waar vrouwen net zo hard werkten als de mannen), de steenovens, de tuinderijen en het vlasland, maar zij zwijgen als het gaat over de productie van glas.⁵ Conclusie: er was geen glasproductie in de Zwijndrechtse Waard voor de negentiende eeuw.

Een glasblazerij aan de Westkeetshaven

Dat de eerste glasblazerij in de Zwijndrechtse Waard dus pas later, namelijk in de negentiende eeuw ontstond, is overigens te verklaren. Aan het eind van de achttiende eeuw was deze industrie namelijk behoorlijk ingestort. Sinds de Tachtigjarige Oorlog (1568 - 1648), waarbij veel glasblazers vanuit de zuidelijke Nederlanden zich in steden als Middelburg, Amsterdam en later Rotterdam, Den Haag, Haarlem en andere grote en middelgrote steden vestigden, was de productie van glas sterk toegenomen. Ook in Dordrecht zocht men het geluk in het glasblazen. In 1744 kwam een verzoekschrift bij het stadsbestuur binnen van P. Hoekseweg, M. Sax, J. van Oirschot

Gezicht op Dordrecht vanaf de Riedijkspoort (links) tot de Groothoofdspoort (rechts). In het midden de in 1744 gebouwde glashut. Een tekening van J. van Lexmond uit 1815. Collectie RAD

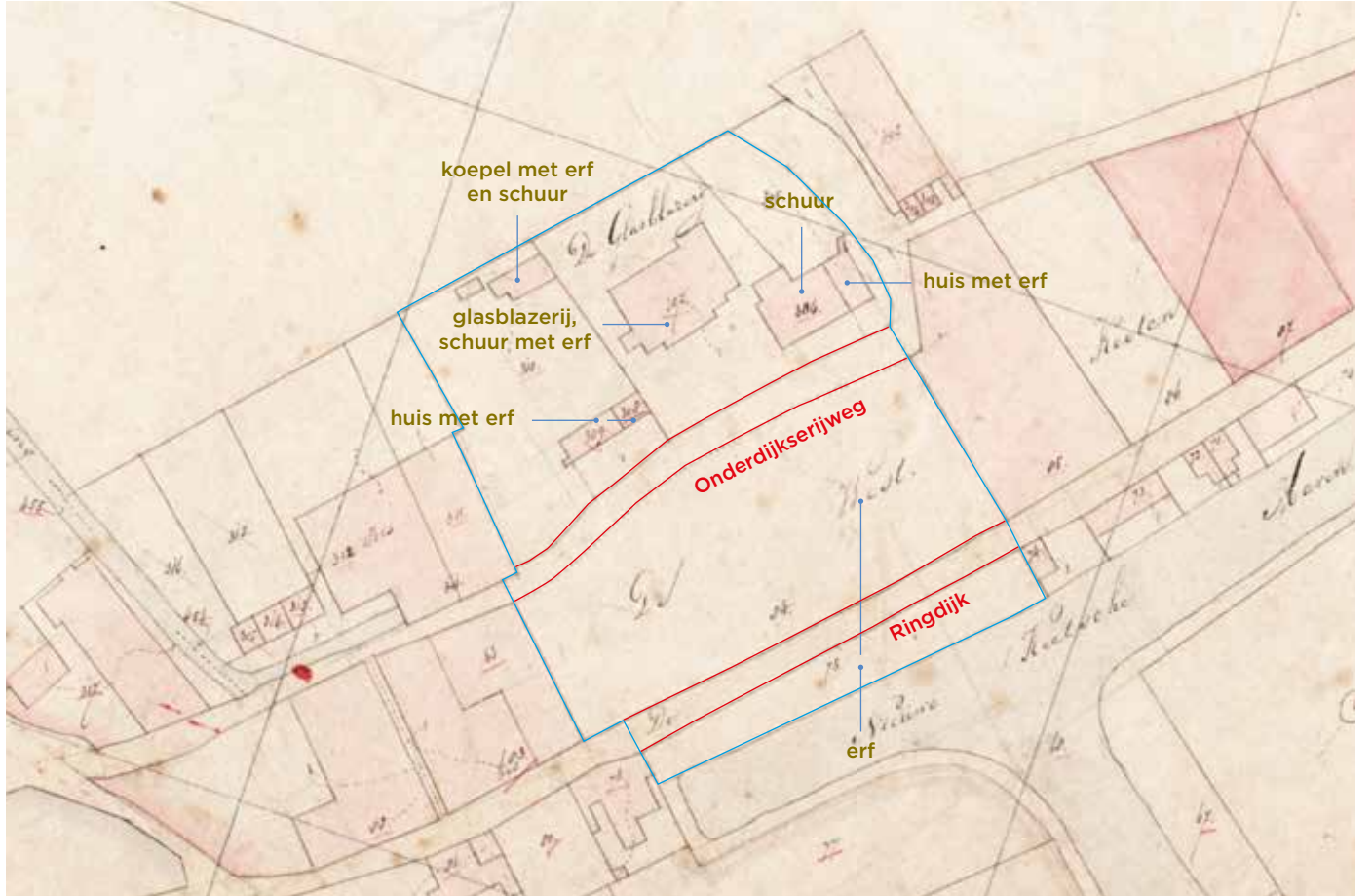
en J. Roelander' betreffende het stichten van een glasblazerij op een onbebouwd erf gelegen buiten de Riedijkspoort.⁶ Deze fabriek werd diverse malen vastgelegd onder meer door K.F. Bendorp rond 1790 en J. van Lexmond in 1815. Hoewel de glasblazerijen in voornoemde steden zich voornamelijk richtten op de flessenproductie ontstonden er in de tweede helft van de achttiende eeuw ook fabrieken voor het maken van vensterglas, zoals in Breda, Edam, Enkhuizen en Nijkerk.⁷ Het waren gouden tijden. Dit veranderde toen de invloed van de Fransen in Nederland toenam. In 1795 hielpen zij de patriotten aan de macht. Negen jaar later werd deze Bataafse Republiek alweer ontmanteld toen Napoleon Bonaparte zijn broer er op de troon zette. Uiteindelijk werd Nederland in 1810 ingelijfd. Het land was nu een onderdeel van het Franse Keizerrijk. Als gevolg van het 'Continentele Stelsel' en de blokkade van Nederlandse havens door Engelse schepen werd de internationale handel ernstig belemmerd. De export viel ver terug. De industrie en nijverheid kwamen totaal op hun gat te liggen.⁸ Ook de glasblazerijen kregen het zwaar te verduren. In 1810 liet Napoleon de glasblazerijen in Nederland onderzoeken. Daaruit werd de staat van deze industrie pijnlijk duidelijk. In 1806 waren er slechts zeven glasblazerijen actief. Vier jaar later waren dit er nog maar vijf, waarvan er ten minste één op omvallen stond en twee andere langere tijd stil hadden gelegen.⁹ Kortom, het zag er slecht uit voor de glasproductie in Nederland. Toch gloorde er licht aan de horizon. Met de aftocht van de Fransen na 1815 nam ook de internationale handel weer toe. In 1819 konden zo inmiddels weer zeven glasblazerijen werkzaam zijn, waarvan er vier in Zuid-Holland gelegen waren. Eén van die glasblazerijen lag in Zwijndrecht!

In 1810 kreeg timmerman G. Jurling, een broer van een flessenfabrikant in Nijkerk, de opdracht om bestek en tekeningen voor een glasfabriek in Zwijndrecht te maken.¹⁰ Helaas weten we niet wie de opdrachtgever was en of de tekeningen bewaard zijn gebleven. Wel is het te verklaren waarom men bij een timmerman in Nijkerk uitkwam. De glasfabriek aldaar bestond al sinds 1764 en was zo succesvol dat Lodewijk Napoleon er in 1808 een bezoek aan bracht. Ongetwijfeld zag men deze fabriek daarom als voorbeeld voor Zwijndrecht. De bouw van de nieuwe glashut duurde twee jaar. Diverse krantenartikelen uit 1812 bevestigen dat de hut toen in werking was. De glasblazerij behoorde toe aan de heer

Adrianus de Sel, die woonde aan de glashaven in Rotterdam. Hij produceerde en verkocht allerlei soorten flessen: van bottels (normale flessen) en kelderflessen tot apothekersflesjes. Al binnen enkele jaren moet de hut in moeilijkheden zijn gekomen want in november van het jaar 1816 lezen we in de *Rotterdamsche Courant* over de openbare verkoop van ‘een hechte, sterke en extra welgelegen glasblazerij, met potkamer, huizingen, tuin, coepel en erve, staande en gelegen aan den dijk op het dorp Zwijndrecht’. Twee maanden later besloot men, aldus de *Dordrechtsche Courant*, ook de inboedel te verkopen: ‘ruim 40.000 flesschijen van differente soort, liggende in de glasblazerij te Zwijndrecht [...]’. Wie de nieuwe eigenaren van de glasblazerij zijn, wordt duidelijk in een bron die een paar jaar later wordt opgesteld.

Firma Johan Frederik Hoffmann en zoonen

Tussen 1811 en 1832 worden de eerste kadastrale kaarten voor Zwijndrecht gemaakt. In de daarbij behorende aanwijzende tafels staan ook de eigenaren van de percelen vermeld. Het is een waardevolle bron. Hierdoor weten we namelijk niet alleen wie de eigenaren van de glashut op dat moment waren, maar ook hoe het terrein eruit zag. Zo blijkt in deze periode een zekere 'Marie Hoffmann' in het bezit van de glasblazerij te zijn. Naar alle waarschijnlijkheid gaat het hier om Mari Aert Frédéric Henri Hoffmann (1795 - 1874). Hij was telg van een zeer bekende Rotterdamse familie.¹¹ Zijn grootvader Johan Frederik Hoffmann was vanuit Duitsland in 1734 naar de Maasstad gekomen. In Rotterdam ging het hem voor de wind, want binnen tien jaar groeide hij uit tot een belangrijk man in het Rotterdamse zakenleven. Het leidde tot de oprichting van de firma 'Johan Frederik Hoffmann en zonen'. Het bedrijf was grotendeels actief in de staal- en ijzerindustrie, voornamelijk als producent van granaten, bommen en kogels. Op zijn terrein net buiten de Oostpoort aan het Buizengat in wat toen nog Kralingen werd genoemd, was een gieterij en blazerij aanwezig. Ook stonden er opslagplaatsen en arbeiderswoningen zodat alle industriële activiteiten op die plek konden plaatsvinden. Ondanks dat Hoffmann zich voornamelijk op de ijzerbewerking concentreerde, begon hij op dit terrein een glasblazerij. En niet zonder succes. In de economisch zware jaren tijdens de Franse overheersing was dit namelijk één van de weinige bedrijven die

Een detail van de eerste kadastrale kaart van Zwijndrecht. Alle belangrijke gebouwen, wegen (rood) en perceelsgrenzen (blauw) van de glasblazerij zijn ingetekend. In het zuiden grenst het terrein aan de Westkeetshaven. Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort / Documentnummer MIN08245A02

kon overleven. Het was ook in die tijd dat de derde generatie de intrede deed in het bedrijf. Zo kan het dus dat Mari Aert Hoffmann, amper twintig jaar oud, als ervaren man enkele jaren later de leiding kreeg over de glashut in Zwijndrecht. Overigens, ook in de Rotterdamse en Nederlandse politiek speelde de familie Hoffmann een belangrijke rol. Zo stapte Mari Aert in 1843 uit de firma om toe te treden tot de Eerste Kamer. Zijn broer Johan Frederik was wethouder en burgemeester van Rotterdam en zelfs enige tijd lid van de Provinciale Staten. Kortom, we hebben hier te maken met een invloedrijke familie. Maar hoe zag de glasblazerij er dan uit? De kadastrale kaart geeft daarbij een duidelijk beeld. Op dit terrein met een behoorlijke omvang waren drie huizen met erf voor de arbeiders, een koepel met erf, de glasblazerij en een schuur die waarschijnlijk als pottenbakkerij was ingericht. Dit gedeelte grensde aan wat wij nu de Onderdijkserijweg noemen. Aan de overzijde van deze weg was het talud van de dijk dat in het kadaster omschreven wordt als 'erf'. Ook hiervan was Mari Hoffman de eigenaar, evenals het 'erf' tussen de weg op de Ringdijk en de Nieuwe- of Westkeetshaven. Waarschijnlijk werd deze strook gebruikt als los- en laadkade van de grondstoffen en flessen, die via de haven de Oude Maas werden af- en aangevoerd. Aan de oostzijde grensden de gebouwen aan de zoutketen, terwijl aan de westelijke kant enkele opslagplaatsen van particulieren lagen. Met de familie Hoffmann aan het roer zou de glasblazerij aan de Westkeetshaven een mooie toekomst tegemoet gaan.

Een buitenplaats van allure

Langs de Oude Maas tussen de Oostkeetshaven en het Veerplein bevindt zich een lange strook buitendijks land. In dit gebied, waar men wellicht het mooiste gezicht op de stad Dordrecht had, stond de buitenplaats met de naam ‘Sorghlust’ of ‘Zorglust’. Over de geschiedenis van dit lustoord is weinig meer bekend dan dat het een eeuwenoud gebouw was.

Uit de kadastrale gegevens blijkt dat in het begin van de negentiende eeuw het complex in handen was van Dirk Willem Nibbelink (1784 – 1835). Niet alleen was hij notaris, ook was hij burgemeester van Meerdervoort (1811 - 1830) en Hendrik-Ido-Ambacht (1813 - 1832). In de beschrijving van de percelen krijgen we een goed beeld van hoe het terrein was ingedeeld. Benevens het buitenhuis waren diverse sloten, tuinen, boomgaarden en bosschages voor hakhout. Uit een advertentie in de *Rotterdamsche Courant* krijgen we zelfs een indicatie van de soort bomen op het terrein: 'Op Saturdag 5 februari 1831, des voormiddags ten tien ure, zal, op Zorglust, onder Hendrik-Ido-Ambacht bij Zwijndrecht, ten verzoeken van Dirk Willem Nibbelink, openbaar notaris, residerende te Hendrik Ido Ambacht, in het openbaar verkocht worden: Ruim drie honderd extra gave, gladde en zware Kanadesche populieren boomen, en eenige partijen zwaar elzen hakhout, alles staande aan de rivier, op Zorglust voornoemd.' Kortom, het moeten uitzonderlijke tuinen zijn geweest. Overigens, ook in deze periode

Een blik op de Oude Maas met daarachter de kade aan de Zwijndrechtse kant. Boven de populieren steekt de gevel en het dak van de buitenplaats ‘Sorghlust’ uit. Een detail van een prent van Martinus Schouman (1770 – 1848) omstreeks 1820. Collectie RAD

ondertekende burgemeester Nibbelink plannen om tot andere gemeentegrenzen te komen. Dit leidde ertoe dat hij zelf in 1832 buiten zijn eigen gemeentegrenzen kwam te wonen!¹² Sorghlust met zijn vele tuinen maakte nu deel uit van Zwijndrecht. Wellicht heeft dit er mee te maken dat na de dood van deze burgemeester zijn erfgenamen besloten om het gehele complex te verkopen. In de *Dordrechtse Courant* van 12 augustus 1837 wordt de openbare verkoop aangekondigd. Uit de beschrijving krijgen we een nog beter beeld van de buitenplaats en het

terrein. Zo bestond het woonhuis uit elf kamers, drie keukens, een ruime zolder en twee vlieringen. Op het buitenterrein waren vier boomgaarden, twee moestuinen, bossen, lanen en vijvers en natuurlijk een ruime schuur en stalling. Er brak een spannende tijd aan want wie zou de buitenplaats kopen?

Van buitenplaats naar vensterglasfabriek

We lezen het antwoord op die vraag in de *Leeuwarder Courant*

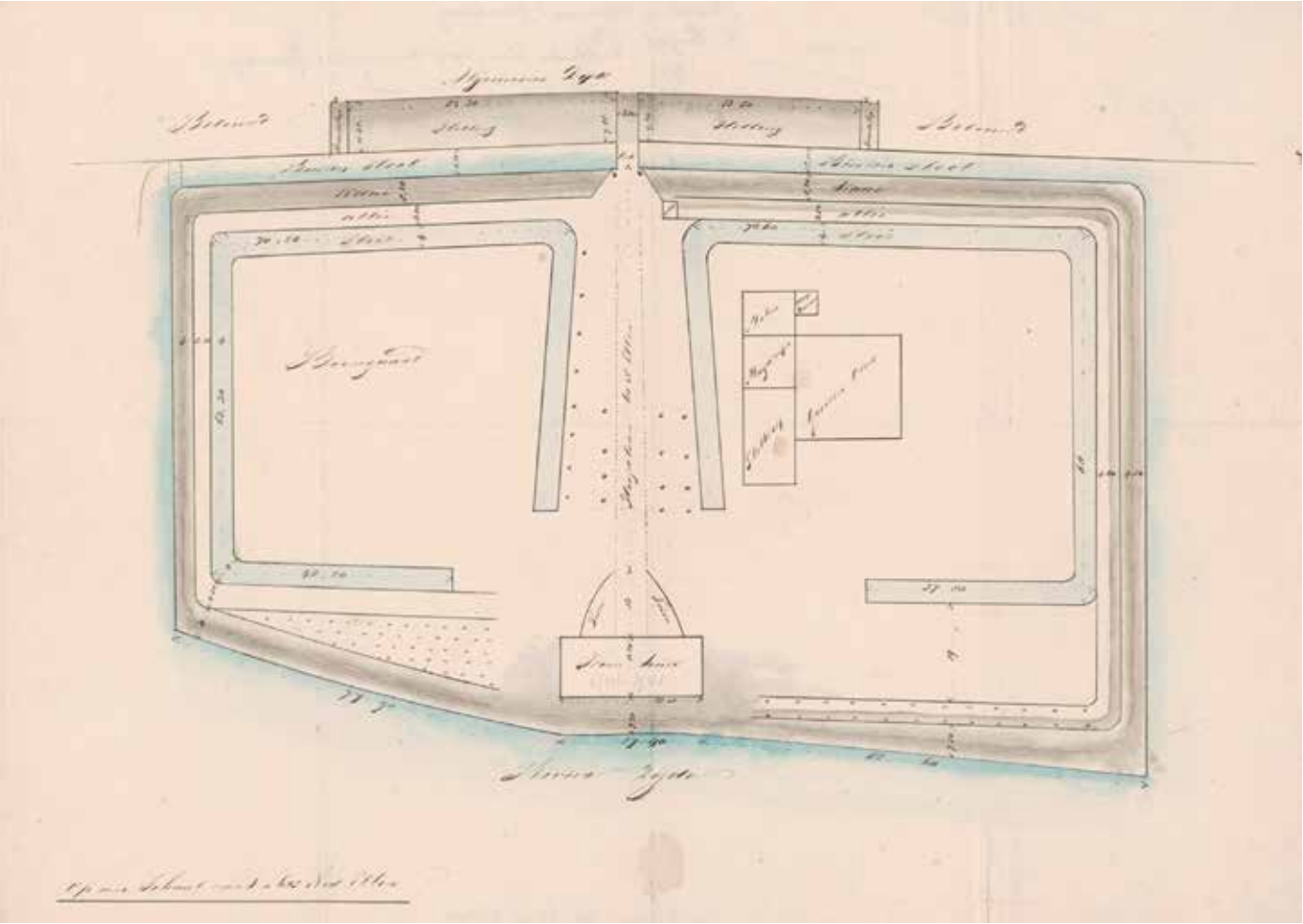
Een detail van de eerste kadastrale kaart van Zwijndrecht omvattende het terrein van de buitenplaats ‘Sorghlust’. In het blauw zijn alle verschillende percelen, zoals in het kadaster omschreven, aangegeven. Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort / Documentnummer MIN08245A02

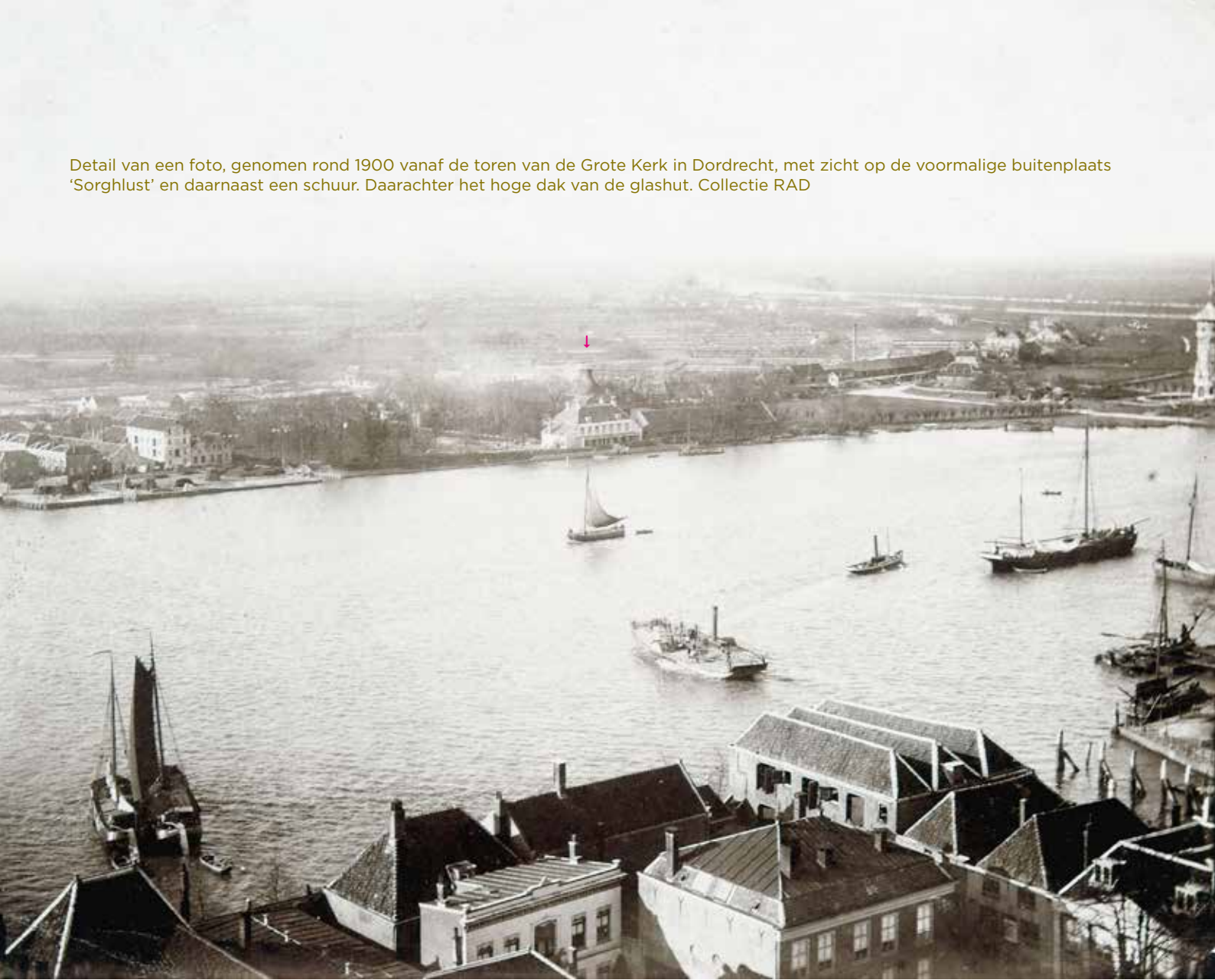
van 1 juni 1838, ongeveer een jaar later. Wat blijkt? Het was geen edelman, geen notabele, zelfs geen burgemeester, maar twee koopmannen die de buitenplaats Sorghlust kochten. Het ging om Samuël Eliazar Swerein en Jacobus Steffen. Eerstgenoemde was van een handelaar in onder meer luxe meubelen, kristal en aardewerk, was van Joodse komaf,¹³ terwijl de ander naast handelaar ook glasschilder was. Beide heren woonden in Den Haag en kwamen elkaar daar vaak in het handelscircuit tegen. Ongetwijfeld zijn de ideeën om tot een samenwerkingsverband te komen daar ontstaan. Zij richtten de firma ‘S.E. Swerein & Co.’ op en als locatie werd gekozen voor de voormalige buitenplaats Sorghlust. Swerein en Steffen moeten bij de koop vanuit de vele ramen van het herenhuis gekeken hebben over de rivier de Oude Maas en de naastgelegen Oostkeetshaven en de (transport)mogelijkheden van deze locatie direct hebben ingezien. Een extra reden om op deze plek met glasfabricage te starten, was dat potas, een residu van de zoutproductie in de naastgelegen zoutketen, een onmisbaar ingrediënt vormde voor de productie van vensterglas.¹⁴ Alleen maar voordelen dus! De grootse plannen met het terrein werden ontvouwd. De helft van de tuinen en boomgaarden moesten wijken voor een heuse glasfabriek. Op de tekeningen zien we een glashut of ‘een grooten oven’ met daar aan vast een pletterijruimte, een magazijn, een molen en een kleine (sloop?) kamer.

De glashut met de kenmerkende hoge dakconstructie. Collectie Kees van der Leer

De bouwtekening van de glashut met verschillende aangrenzende ruimten op het terrein van de voormalige buitenplaats ‘Sorghlust’. Collectie RAD

Detail van een foto, genomen rond 1900 vanaf de toren van de Grote Kerk in Dordrecht, met zicht op de voormalige buitenplaats ‘Sorghlust’ en daarnaast een schuur. Daarachter het hoge dak van de glashut. Collectie RAD

Negen maanden later, inmiddels was het eind mei 1838, werd door Swerein zelf de eerste steen gelegd. In het *Dagblad van ‘s-Gravenhage* van 5 juli 1839, dus anderhalf jaar later, lezen we de heugelijke mededeling dat ‘het eerste Hollandsche glas uit de fabriek van de heeren S.E. Swerein en comp. te Zwijndrecht, is ontvangen.’ Kortom, de fabriek draaide inmiddels op volle toeren. Het bleek een succesvolle onderneming. Nog in 1841 kreeg het duo een gouden medaille van de *Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid* voor hun ‘ingezonden monsters blaauw glas, in onderscheidene tinten, ronde vaasstolp en glazen dakpan’.¹⁵ Ook viel het witte vensterglas in de prijzen. Dit was voor Samuël en Jacobus een bevestiging dat er vooral geld te verdienen was bij de productie van vensterglas. In 1842 richtten zij dan ook de Nederlandsche maatschappij tot vervaardiging van vensterglas op. De eerste jaren waren hen gunstig gezind. Zo werden er in 1846 maar liefst 5543 kisten vensterglas van verschillende afmetingen afgeleverd.¹⁶ In een beschrijving van de Zwijndrechtse Waard uit 1847 kreeg de fabriek zelfs een speciale benoeming: ‘De voor eenigen tijd alhier opgerigte vensterglasfabriek verdient bijzondere opmerking, daar zij de eenige in ons land is en bereids met goed gevolg tegen het buitenland wedijvert.’¹⁷ Overigens, eerder genoemde tekst moet wel in perspectief gezien worden. Al in de achttiende eeuw waren er

vensterglasfabrieken geweest, maar deze waren aan het eind van diezelfde eeuw (net als veel andere glasblazerijen) verdwenen.¹⁸ Bovendien ging het toch minder goed dan voorgaande regels ons doen voorspiegelen. De heren hadden namelijk grote sommen geld moeten lenen van de overheid om hun fabriek te kunnen bouwen, draaiende te houden en om te kunnen concurreren met het buitenland.¹⁹ Al snel bleek dat het bedrijf de schulden, en vooral de rente over de schulden, niet kon aflossen. Pas toen de firma werd omgezet in de naamloze vennootschap ‘de Nederlandsche Maatschappij tot vervaardiging van vensterglas’ kwam hier verandering in. Veertien vennoten, onder wie de minister van financiën en koning Willem I, legden voldoende kapitaal in om de fabriek draaiende te houden. Dit geeft maar aan dat men zelfs vanuit de regering wilde dat de vensterglasfabriek zou slagen. Nadeel van de nieuwe bedrijfsvorm was dat directeur Swerein in zijn beleid nu werd gecontroleerd door een aantal commissarissen. Eén van hen was de Dordtse reder en koopman J.B.J. Bouvy. Hiermee leek de fabriek voorlopig vooruit te kunnen. Een ander probleem waar veel minder over bekend is, is dat het bedrijf al vanaf het begin af aan kampte met personele problemen. Omdat het een nieuwe industrie betrof, was men voornamelijk afhankelijk van buitenlandse glasblazers, voornamelijk Duitsers en Walen. In die streken was de

glasindustrie veel verder ontwikkeld. Toch stonden deze mensen niet te springen om naar Nederland te verkassen. Het bedrijf en de gemeente Zwijndrecht hebben er dan ook van alles aan gedaan om de buitenlandse glasblazers naar Zwijndrecht te lokken. Onder meer werd in de jaren veertig een rij huizen gebouwd voor de medewerkers van de glasfabriek. Deze huizen stonden al snel bekend als ‘de Franse huizen’. Ook verrees aan een inham van de Langeweg een speciale Franse school, die tussen 1840 en 1857 in functie was.

Ondanks de inspanningen bleven de personele problemen aan de orde van de dag. Bovendien keerde het tij voor de vensterglasfabriek. Uiteindelijk bleek deze niet bestand tegen de buitenlandse concurrentie. De Nederlandse overheid weigerde bovendien om invoerrechten op buitenlands glas in te voeren. Tussen 1853 en 1855 ontstond een roerige en bovenal verwarrende tijd. In eerstgenoemd jaar besloot de inmiddels nieuwe directeur A.N. Bouvy de vensterglasfabriek om te zetten naar een flessenfabriek. Het feit dat een jaar later één van zijn zoons besloot tot de stichting van een eigen vensterglasfabriek in Dordrecht kan twee dingen betekenen. Was er een zakelijk geschil ontstaan binnen de familie over de richting van het bedrijf in Zwijndrecht? Of was deze familie alvast aan het voorsorteren op de toekomst? We weten namelijk dat een groot deel van het klantenbestand ook meeverhuisde naar Dordrecht. We kunnen zeggen dat het bedrijf van Bouvy furore maakte. Binnen enkele decennia was het een bedrijf met wereldreputatie. Nieuwe vestigingen werden geopend in Amsterdam (1892), Rotterdam (1900) en Utrecht (1911).²⁰ Deze ontwikkeling had enorme gevolgen voor de glasfabriek in Zwijndrecht. J. van Hoboken Cortgene maakte hier als nieuwe eigenaar in december van het jaar 1855 met een enorm feest zijn intrede. Hij was van plan in te zetten op de productie van flessen én vensterglas. Echter, doordat Bouvy met het klantenbestand naar Dordrecht was vertrokken, werd hij gedwongen om het vooral bij eerstgenoemde te houden. ‘De Zwijndrechtse glasfabriek’ was geboren.

Glasblazerij „De Flesch”

Hoe verging het in diezelfde periode die andere glasblazerij? Het lijkt moeilijk voor te stellen dat er twee fabrieken voor de productie van glas aanwezig waren in het kleine Zwijndrecht met slechts een paar duizend inwoners. Zou het er niet op neerkomen dat de ene fabriek uiteindelijk de andere fabriek zou wegconcurreren of overnemen? Uit de gegevens blijkt dat de beide fabrieken prima naast elkaar konden bestaan. Er was een grote vraag naar flessen. Bovendien bedienden de eigenaren geheel eigen markten. Zoals we eerder zagen, was de glasblazerij aan de Westkeetshaven sinds 1816 in het bezit Mari Aert Hoffmann van de firma Hoffmann en Zonen. Toen hij in de jaren veertig uit het bedrijf stapte om furore te maken in de politiek, ging de glasblazerij over op zijn vier jaar oudere broer Johann Frederik. De nieuw ontstane situatie hield twee decennia aan. In deze periode komen we de glasblazerij slechts één keer tegen in de kranten. Toen in het jaar 1837 een wetsvoorstel werd gedaan om de tarieven op de invoer van

De Franse huizen met een poserend glasblazersgezin. Deze huizen werden omstreeks 1840 gebouwd om buitenlandse glasblazers naar de glashut in Zwijndrecht te lokken. Collectie Kees Popijus

Een kijkje in de Slikdamsteeg rond 1900. Rechts zien we de voormalige Franse school (met ooievaarsnest op het dak). De school was tussen 1840 en 1857 in gebruik om Franstalige glasblazers te verleiden om naar Zwijndrecht te verhuizen. Collectie Kees van der Leer

steenkolen te verhogen, klaagden verschillende glasblazerijen erover dat dit hun mogelijke ondergang zou worden: ‘op een verzoekschrift van de eigenaren van twee glasblazerijen, de eene gelegen in de gemeenten Kralingen bij Rotterdam, en de andere in de gemeente Zwijndrecht over Dordrecht met name J.F. Hoffman en Zoonen [...], alle dergelijke klagten tegen het voorgedragen ontwerp, nopens het tarief, voor zoo verre het artikel steenkolen betreft.’²¹ De smeebeden mochten niet baten. In het kader van allerlei protectionistische maatregelen onder meer als gevolg van de ‘Belgische opstand’ wilde de Nederlandse regering de import zoveel mogelijk beperken en dus kwam er een invoerheffing. Met deze beslissing werden de productiekosten voor het maken van glas veel hoger. Toch bleek de glashut levensbestendig. In 1863 besloten de eigenaren over te gaan tot de verkoop. De nieuwe eigenaar werd Johannes Cornelisz de Bont, die tevens eigenaar was van enkele naastgelegen zoutketen met de bijzondere naam ‘Nooit Gedacht’.²² Het was een spannende tijd voor het voortbestaan van de glasblazerij, want ongetwijfeld zal de nieuwe eigenaar gedacht hebben om het gehele complex te integreren in zijn zoutziederij. Dit was overigens geen gekke gedachte, want inmiddels was er op de omringende landerijen allerlei industrie

Zicht op de korenmolens Landzicht en daarnaast de glashut omstreeks 1900. Op de achtergrond de pakhuizen van de RijsPELLERIJ. Collectie HVZ

ontstaan. Zo stond tegenover de zoutkeet sinds 1849 een korenmolen genaamd ‘Landzicht’. Direct naast de glashut waren plannen om een gasbedrijf op te richten. Dit gebeurde ook in 1871 door Marinus Kemp. Kortom, uitbreidingsmogelijkheden voor de zoutketen werden steeds schaarser. Toch besloot De Bont anders. Uit de gegevens van het kadaster wordt duidelijk dat hij er voor koos de glasblazerij in 1869 te verkopen aan Hendrik Theodorus Wilkens (1830 – 1903). Hij was

wijnhandelaar en distillateur in Rotterdam. Daar was hij als directeur verbonden aan de firma ‘Van Dulken Weiland & Co.’. Juist in de jaren zestig timmerde dit bedrijf aan de weg. Zo was deze de grootste leverancier in Nederland van onder meer brandewijn en spiritus (waaruit jenever wordt bereid).²³ Ongetwijfeld wilde het bedrijf, om kosten te besparen, zoveel mogelijk onderdelen van het productieproces in eigen beheer houden. Met de koop van een eigen glasblazerij hoefde men de

productie van flessen niet meer uit te besteden. Opnieuw was de toekomst van de glasblazerij verzekerd.

Ongeveer twee decennia later komen we de glasblazerij opnieuw in de kranten tegen, al is het niet met goed nieuws. In juni van het jaar 1884 brandde namelijk één van de bergplaatsen van de fabriek tot de grond toe af.²⁴ Op dat moment waren de heren Hausmann en Liebz eigenaar. Over hen is verder geen informatie bekend. Het slechte nieuws hield aan, want twee jaar later werden ‘wegens slaptte in zaken’ de werkzaamheden voor onbepaalde tijd stilgelegd.²⁵ Hoewel drie maanden later de productie was hervat, moge het duidelijk zijn dat de glasblazerij in zwaar weer verkeerde. Acht jaar later volgde de onvermijdelijke verkoop. In *Het Nieuwsblad*, een krant voor de Hoekse Waard en IJsselmonde, staat een uitgebreid verslag van de verkoop van de Glasblazerij “De Flesch” aan de Westkeet op donderdag 12 juli 1894. Blijkbaar heeft deze inmiddels dus een naam gekregen. Ook krijgen we uit dit bericht informatie over hoe het complex er op dat moment uitzag. Er stonden verschillende pakhuizen, bergplaatsen, een pottenkamer, molenkamers, een smederij, een kantoor en nog verschillende terreinen. Tot slot weten we ook wie de koper was, namelijk de heer J. Bekink namens de firma ‘Gagestein en Muller’. Van dit bedrijf is bekend dat zij ook eigenaar was van een glashut aan de Aelbrechtskade in Rotterdam. Dit eigenaarschap duurde tot 1909. Inmiddels was de glasblazerij toen in de absolute nadagen beland. Het complex kwam nu in handen van Louis Francois Desiré van der Minne. Hij had in 1895 de zoutkeet ‘Nooit Gedacht’ gekocht van de familie De Bont en had plannen om zijn bedrijf verder uit te bouwen. Dit had grote gevolgen voor de glashut. In 1910 wijzigde men de bestemming. Vanaf die tijd sprak men dan ook over een ‘zouzierijpakhuis’. In het volgende decennium moet de voormalige glashut geheel zijn ontmanteld. In die periode werden de bestaande gebouwen diverse malen verbouwd. Zo werd in 1911 een vergunning aangevraagd voor het afbreken van de bestaande kap van de

voormalige glashut en het maken van een nieuwe kap op de oude muren.²⁶ Uiteindelijk is op een luchtfoto uit 1926 het terrein van de voormalige glashut niet meer te onderscheiden. Het terrein bleef vervolgens tot 1958 in handen van Van der Minne, gevolgd door de verkoop van het bedrijf aan de gemeente Zwijndrecht.

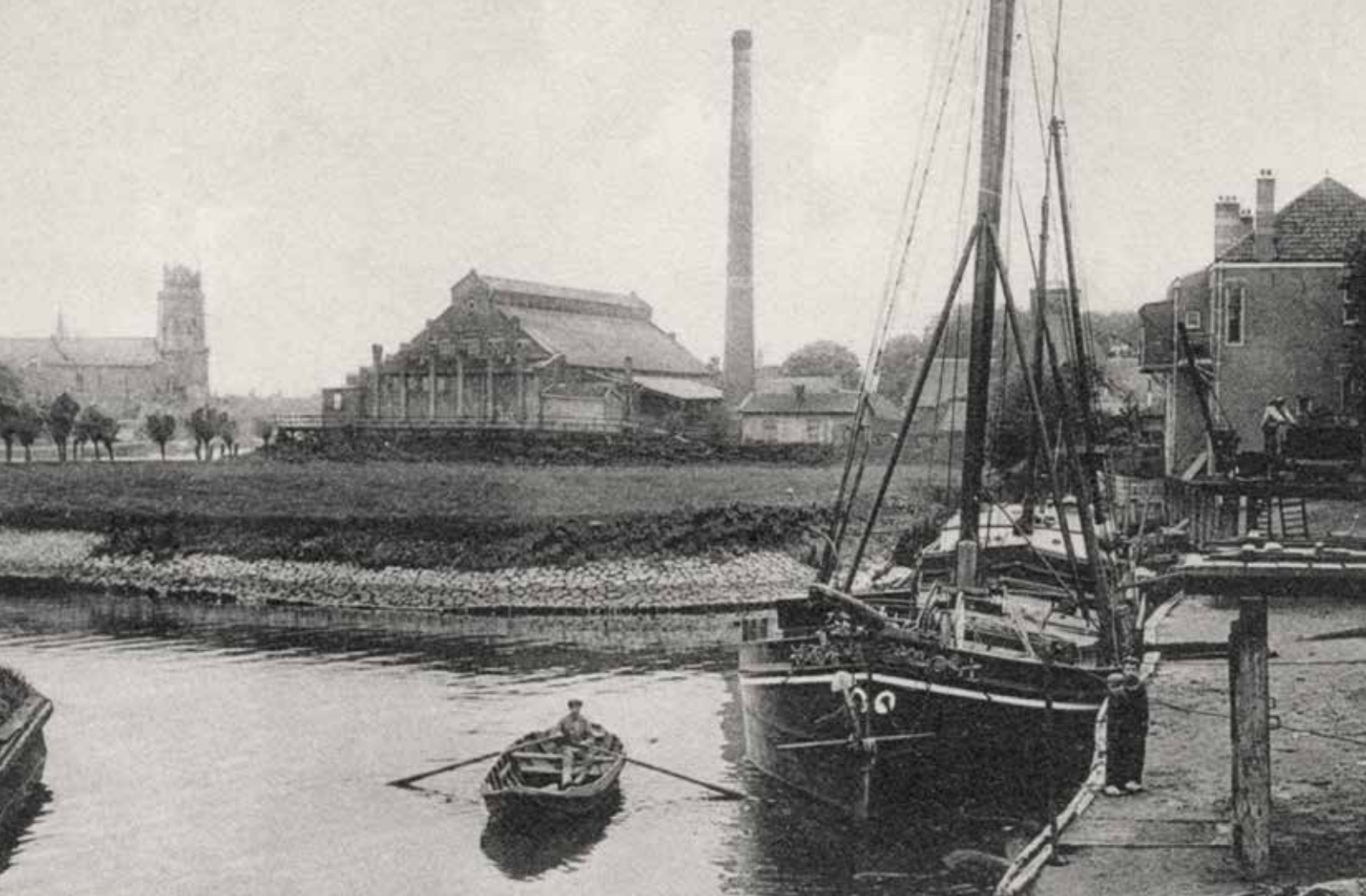
De N.V. Bottleworks

Aan het eind van de negentiende eeuw verkeerden de glasfabrieken in slechte staat. Het feit dat de glashut aan de Westkeetshaven Tussen 1880 en 1910 maar liefst drie keer van eigenaar wisselde en uiteindelijk zelfs ophield te bestaan, ondersteunt deze bewering. Verschillende Nederlandse glasfabrieken zochten dan ook steeds meer naar samenwerking. Ook de Zwijndrechtse Glasfabriek sloot zich aan bij zo’n verbond met de naam ‘de Vereenigde glasfabrikanten Nederland’. Naast Zwijndrecht waren hier ook de glasfabrieken Van Deventer & Co. te Schiedam, glasfabriek De Schie, eveneens te Schiedam, flessenfabriek Delft, Jeekel & Co. te Leerdam, de Zuid-Hollandsche glasblazerij uit Capelle aan den IJssel en de Vereenigde glasfabrieken te Vlaarding in vertegenwoordigd. Voordeel van de samenwerking was dat zij niet langer elkaars concurrenten waren en dus ook samen problemen te lijf konden gaan. En problemen waren er zeker. Sinds 1902 daalden de verkoopprijzen van flessen zo sterk dat de productie de fabrikanten geld kostte in plaats van dat het ze geld opleverde. Bovendien voerden andere Europese landen hoge invoertarieven in, waardoor Nederlandse flessen relatief duur waren. De Nederlandse regering ging echter niet mee in dit protectionisme en dus konden buitenlandse bedrijven hun flessen hier goedkoop op de markt brengen. Het gevolg was dat de fabrieken het zwaar te verduren kregen. Eén van de oplossingen was om de lonen van het personeel te verlagen. Dit gebeurde in oktober van het jaar 1904 en zorgde voor massale stakingen onder de glasblazers. Ook in de Zwijndrechtse

Een blik langs de Oude Maas vanaf de spoorbrug rond 1910. We zien vooral industrie in de uiterwaarden en daarachter het kenmerkende dak van de glashut. Helemaal links de korenmolens Landzicht. Collectie RAD

Zicht op de Ringdijk en Onderdijkserijweg en het binnendijkse land tuinland rond 1910. Helemaal links de korenmolens Landzicht en rechts daarvan de glashut. Collectie RAD

De nieuwe fabriekshallen gezien vanuit de Oostkeetshaven rond 1915. Op de achtergrond de Grote Kerk van Dordrecht. Collectie HVZ

glasfabriek legden de glasblazers het werk maandenlang neer. Tegelijkertijd probeerde het bestuur ook op andere manieren de kosten te drukken, bijvoorbeeld door te investeren en te innoveren. In 1900 had men vergunningen aangevraagd om een gasmotor in de fabriek te plaatsen. Eerder dat jaar werd ook al geïnvesteerd in een nieuwe smederij. De grootste vernieuwingen kwamen enkele jaren later. Tussen 1903 en 1904 werden verschillende vergunningen aangevraagd voor de bouw van een nieuwe glasfabriek en twee magazijnen op het terrein. Op 17 maart van laatstgenoemd jaar verleende het gemeentebestuur van Zwijndrecht hiervoor toestemming. De

Ansichtkaart van de N.V. Bottleworks rond 1910 met daarop duidelijk te zien het achterste gedeelte, waar nog handgemaakte flessen vervaardigd werden en de nieuwe, machinale fabriek uit 1904 vooraan. Collectie Kees Popijus

bouw van de nieuwe glasfabriek kon dus beginnen. Om het benodigde kapitaal bijeen te krijgen, werd op 25 oktober van dat jaar het bedrijf omgezet in de ‘N.V. Bottleworks’. Daarbij behoorden 250 aandelen, die elk 1000 gulden waard waren, zodat het nieuw ontstane bedrijf nu 250.000 gulden had om te investeren in de fabrieksgebouwen. Overigens, zo vernieuwend was de fabriek niet, want in de statuten werd als doel neergezet dat het een voortzetting betrof van de Zwijndrechtse glasfabriek. Voor het personeel moet deze hele ontwikkeling een bizarre gewaarwording zijn geweest. Zij kregen te maken met loonsverlagingen, terwijl op het terrein enorme, gloednieuwe fabriekshallen en magazijnen verrezen. Misschien was de staking daarom juist in Zwijndrecht wel zo heftig.²⁷

Hierbij moet vermeld worden dat eveneens in 1904 de ‘huttershuizen’, de woningen voor de glasblazers aan de Ringdijk, gebouwd werden ter vervanging van de oude ‘Franse huizen’. De fabriekseigenaren hielden met hun nieuwe kapitaal dus wel degelijk rekening met het personeel. In ieder geval zorgden de investeringen ervoor dat er nu een aantal gunstige jaren volgden. Nieuwe innovaties werden een tiental jaren later in de glasfabriek toegepast. En deze bleken broodnodig. In het jaarverslag van de glasfabriek, dat men in de *Dordrechtsche Courant* van 18 februari 1910 plaatste, staat namelijk dat voor ‘de nog steeds onvoldoende afzet gedurende bijna het geheele jaar 1909, voornamelijk naar het buitenland, oorzaak was, dat zij al dien tijd met minder werkkrachten heeft gearbeid.’ Een ander verslag dat vier jaar later in diezelfde krant werd gepubliceerd,

Twee foto's van de Huttershuizen op de Ringdijk. Collectie Kees Popijus

AANBESTEDING.

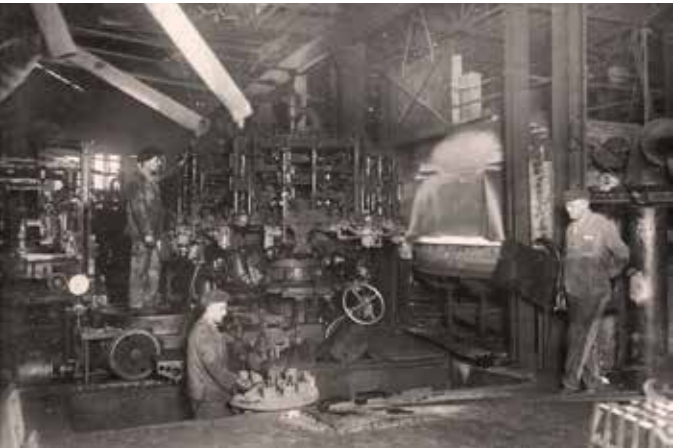
Op **8 Juli a. s.** zal de **ZWIJNDRECHTSCHE GLASFABRIEK aanbesteden :**

Het Metsel-, Timmer- en Behangwerk van 14 dubbele Arbeiderswoningen op haar terrein langs den Ringdijk te Zwijndrecht.

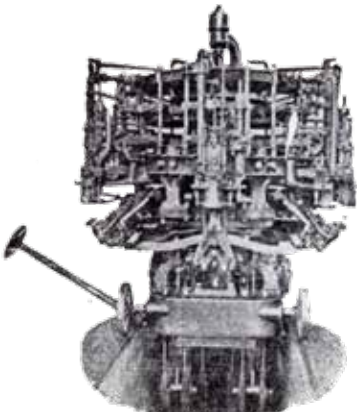
Aanwijzing op *Zaterdag 2 Juli a. s.*, n.m. te zeven uur, op het terrein.
Besteding *8 Juli a. s.*, des avonds te 8 uur, in de bovenzaal van het Hotel **HET WITTE PAARD** te Zwijndrecht.
Nadere inlichtingen bij **A. VISSER Kz.**, Architect te Zwijndrecht.
Bestek en Teekeningen, zoolang de voorraad strekt, zijn vanaf 30 Juni verkrijgbaar à **f 3,—** per stel. 22699

Krantenbericht uit de Dordrechtsche Courant van 30 juni 1904 waarin de aanbesteding van de Huttershuizen wordt aangekondigd. Collectie RAD

heeft het over ‘dat de gang van zaken in haar bedrijf door werkstaking zeer gestoord is; ook de omstandigheid, dat jongens van 17 jaar niet meer ’s nachts mogen werken, had een ongunstigen invloed op haar bedrijf’²⁸ Kortom, problemen met het personeel waren nog steeds aan de orde van de dag. De oplossing was naderbij. In 1912 en 1913 vroeg het bestuur van de N.V. Bottleworks namelijk vergunningen aan voor de installatie van diverse elektromotoren, een opslagplaats voor benzine en de (her)inrichting van de flessenfabriek voor ‘machinaal’ bedrijf.²⁹ In augustus 1912 was de machine die in deze ruimte geplaatst zou worden inmiddels besteld.³⁰ Het ging om een zogenoemde ‘Owens-machine’. Sinds enige tijd had de ‘Nederlandse Vereeniging van Glasfabrikanten’, als onderdeel van het ‘Europaïscher Verband für Flasschenfabriken’ namelijk patent gekregen op deze in Amerika ontwikkelde machine. Deze machine zorgde ervoor dat de productie van flessen veel gemakkelijker ging. Per etmaal konden, afhankelijk van de grootte, tussen de 16.000 en 30.000 flessen worden gemaakt. Daar waren bovendien slechts elf arbeiders voor nodig, tegen de honderd arbeiders in de fabrieken zonder zo’n machine. In 1908 was er slechts één Owens-machine in Europa. Zes jaar later waren dit er al veertig, waarvan er zes in Nederland in gebruik waren. Ook Bottleworks behoorde inmiddels tot dit selecte groepje. Uiteraard volgden nieuwe stakingen in de fabriek, immers waren veel arbeiders overbodig geworden. Toch mocht dit niet baten. Het ouderwetse glasblazen behoorde definitief tot de verleden tijd. Machinale productie was de toekomst. Betekende dit dan ook dat er gunstigere tijden aanbraken?

Een Owens-machine wordt bediend door het personeel in de Schiedamse glasfabriek. Een afbeelding van Johan Soetens

Een miniatuur van de Owens-machine. Collectie Kees Popijus

Een luchtfoto van het terrein van de N.V. Bottleworks in 1926. Naast de buitenplaats en de oude glashut zijn nieuwe fabriekshallen, die in 1904 werden gebouwd, duidelijk te zien. Op de achtergrond de 'Huttershuizen', die eveneens in 1904 werden gebouwd ter vervanging van de Franse Huizen. Uit H.C. Popijus, C.L. van der Leer, *Zwijndrecht van boven bekeken, 1923 - 1991* (2005)

Een bekend tafereel: de N.V. Bottleworks vanaf de Oude Maas rond 1915, maar nu met de tekst: 'patent Owens'. Collectie Kees Popijus

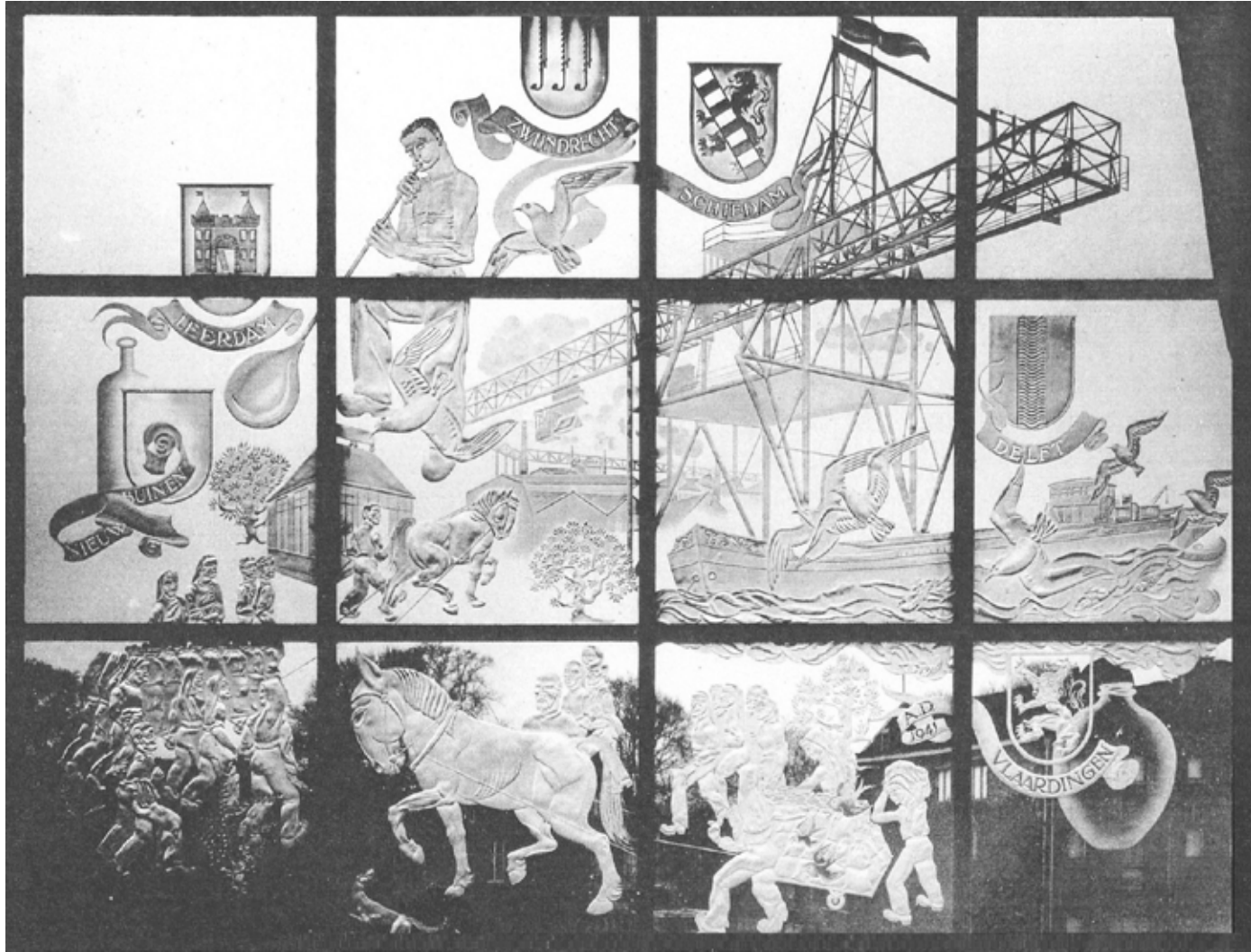
Het einde van de glasfabricage

De Eerste Wereldoorlog (1914 – 1918) gooide roet in het eten. Uit de verslagen over de jaren 1919 en 1920 bleek dat onder andere de flessenproductie in Zwijndrecht in de voorgaande jaren enorm was teruggelopen. Hoewel Nederland zich tijdens deze oorlog afzijdig had gehouden, was het als handelsland bij uitstek keihard getroffen. Veel nijverheidstakken waren afhankelijk van grondstoffen uit het buitenland, terwijl andere sterk leunden op de verkoop van producten aan andere landen. De N.V. Bottleworks had last van beide problemen. Voor het stoken van de ovens waren grote hoeveelheden kolen nodig.

Daarnaast verkocht men de flessen overal in Europa en in de koloniën. Het gevolg was dat men tijdens maar ook na deze oorlog de deuren grotendeels gesloten had gehouden.

Maar ook een jaar later (1921) leek de situatie niet verbeterd. In maart werden de machines opnieuw stilgezet en kwamen honderd personen zonder werk te zitten. Deze situatie hield ruim anderhalf jaar aan. Op bestuursniveau was het eveneens onrustig. In 1921 had de ‘Zuid-Hollandsche Bierbrouwerij’ in Den Haag (Z.H.B.) grote belangen in de flessenfabriek gekregen.³¹ Blijkbaar hoorde bij deze verandering ook het aanwijzen van een nieuwe directeur, want vanaf die tijd was H.G. Scherrer de hoogste bestuurder. Al snel ontstond er wrijving tussen hem en de Z.H.B. met als gevolg dat Scherrer al na negen maanden opstapte. Zijn opvolger werd H.J. Hille die al de nodige ervaring had in andere glasfabrieken. Het zorgde er echter niet voor dat de rust wederkeerde. Zo werden alle werknemers in januari van het jaar 1926 ontslagen omdat de ovens verbouwd moesten worden. Drie jaar later was de berichtgeving positiever toen directeur H.J. Hille vierde dat hij al 25 jaar in de glasindustrie actief was. Toch was het feest van korte duur. Op 13 februari 1932 werd bekend gemaakt dat de werkzaamheden in de fabriek zouden worden stilgelegd. Inmiddels was er een internationale crisis: geld werd steeds minder waard, landen voerden een protectionistisch beleid en de werkloosheid liep zeer snel op. Ook in Zwijndrecht maakte men zich grote zorgen om het aantal werklozen in de gemeente. Het zag er ook niet naar uit dat de situatie snel zou veranderen.

De pontonniërs hebben een tijdelijke brug over de Oude Maas aangelegd in het kader van de mobilisatie tijdens de Eerste Wereldoorlog. Onder veel bekijks wordt de brug in gebruik genomen. Op de achtergrond de fabriekshallen van de N.V. Bottleworks. Collectie RAD

Net voor de Tweede Wereldoorlog kwam het nieuwe hoofdkantoor van de N.V. ‘Vereenigde Glasfabrieken’ te schiedam gereed. Deze fabriek was groot geworden door belangrijke concurrenten over te nemen. Om deze ingelijfde fabrieken te eren, werd een twaalfstal glas-in-lood-ramen, gemaakt door Andries Copier, geplaatst. Bovenaan stond de pas overgenomen fabriek in Zwijndrecht! Een afbeelding van Johan Soetens

Een krantenbericht uit april 1934 maakt duidelijk dat de fabriek nog altijd buiten werking was en dat de toekomst aan een zijden draadje hing. Vier jaar later werd het lot definitief bezegeld. Het was de N.V. ‘Vereenigde Glasfabrieken’ te schiedam die het noodlijdende bedrijf opkocht. De machines werden vervolgens uit de gebouwen gehaald en naar Schiedam en Leerdam verscheept.

De lege gebouwen kwamen in handen van de N.V. ‘Waterlandsche Aannemings- en handelsmaatschappij’ te Landsmeer³² onder de voorwaarde dat er nooit meer een glasfabriek zou mogen worden gesticht.³³ In 1940 was het terrein met de bijbehorende fabrieksgebouwen inmiddels in handen van het groente conserveringsbedrijf ‘Zwanenburg & Co.’. In de daaropvolgende jaren werd er veel verbouwd en gesloopt om in de groei van dit bedrijf te kunnen voorzien. Zo kwam er een abrupt einde aan een eeuw glasproductie in de buurt van de Oostkeetshaven. Ook de eeuwenoude buitenplaats Sorghlust werd in deze periode gesloopt.

Het terrein van de voormalige glasfabriek aan het eind van de jaren veertig. Inmiddels was hier nu het conserveringsbedrijf ‘Zwanenburg & Co.’ gevestigd. De nieuwste fabriekshallen zijn nog in gebruik, maar de oude glashut en de buitenplaats zijn gesloopt. Collectie RAD

Naar een moderne woonwijk

Toen in de jaren zestig Zwanenburg verdween, kwam het terrein braak te liggen. In het daaropvolgende decennium werden de gebouwen gesloopt. Het was ook in die periode dat verschillende inwoners van Zwijndrecht over het terrein rondzwierven en daar in de bodem tientallen flessen vonden. Enkele van deze flessen werden geschonken aan de Historische Vereniging Zwijndrecht. Tegelijkertijd verdwenen ook andere (naastgelegen) bedrijven, zoals Visser & Co. aan het Balkengat en de scheepswerf van de gebroeders Kooiman aan het Maasplein. Er moest een nieuwe invulling worden gegeven aan dit buitendijkse gebied.

Het was de Zwijndrechtse burgemeester C. Slobbe (burgemeester tussen 1947 en 1967) die grote mogelijkheden zag zo dichtbij de Oude Maas. Geen industrie maar woningen! Het gebied werd verdeeld in de projecten Maasboulevard I, II en III. De voormalige glasfabriek omvatte het plan Maasboulevard II en voor dit gebied werd een prijsvraag uitgeschreven. De winnaar was Albert Venema, destijds werkend bij het Dordtse architectenbureau EGM. Hij kwam met een doordacht ontwerp waarbij je vanuit iedere woning zicht zou hebben op de rivier. Dit deed hij door dichtbij de Oude Maas lagere patiwoningen te plaatsen en richting de Ringdijk juist de woningen met meerdere verdiepingen. Op die manier werd de hele wijk gekenmerkt door een ‘getrapte’ opzet. Bij de hogere woningen speelde Venema met het woonprogramma eveneens met de bedoeling het beste uitzicht te bewerkstelligen. Zo plaatste hij de woonkamers op een hogere verdieping en kregen de slaapkamers op zo goed als alle verdiepingen een balkon gericht op het zuiden (richting Dordrecht). Kortom, alles was er op gericht om de huisbezitters een optimaal uitzicht te bieden. Maar daar hield het plan niet mee op. De architect tekende namelijk ook een wandelpad dicht langs de rivier, zodat ook niet-bewoners van de Oude Maas konden genieten. Dit was geen gemakkelijke opgave omdat openbare en private gronden op die manier naadloos in elkaar over liepen. Dit maakte dat er duidelijke, zichtbare scheidingen noodzakelijk waren. Dit deed Venema op een slimme manier: van de opzet van de woningen (vloer- en tuinniveaus, de organisatie van het

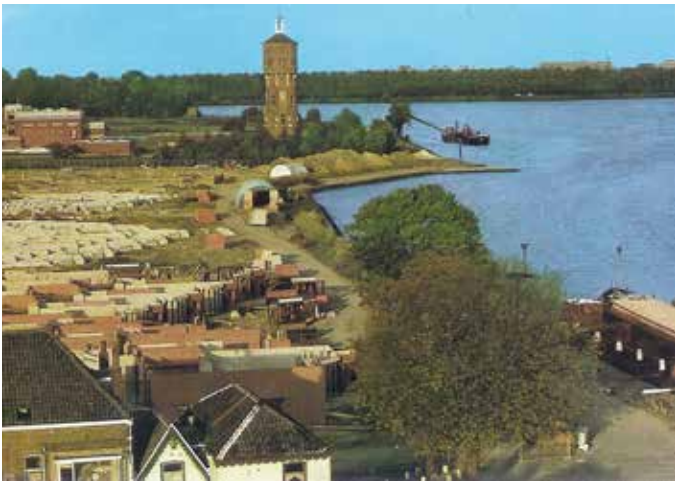

De fabriekshallen zijn inmiddels gesloopt en het terrein ligt braak. Op de achtergrond de bebouwing aan de Nieuwstraat en het Veerplein. Collectie RAD

woonprogramma) tot en met het tuinmuurtje aan het Maaspad. Werkelijk aan alles werd gedacht.³⁴ In 1976 werd de eerste paal geslagen en in het begin van de jaren tachtig was het project afgerond.³⁵ Nu, veertig jaar later, is dit gedeelte van Zwijndrecht volledig in de gemeente geïntegreerd en een volwaardige en interessante woonwijk geworden. De welstandsnota uit 2013 geeft dan ook bijzondere aandacht aan deze gebieden, die voornamelijk bebouwing uit de periodes van de Wederopbouw (1945 – 1965) en Post 65 (1965 – 1995) omvat en waartoe ook Maasboulevard II behoort. De waardering hiervoor zal bij het brede publiek wellicht nog moeten groeien, maar dat is een kwestie van tijd.³⁶ Tot die tijd moeten we waakzaam blijven. Zo werd in 2020 het uiterlijk en de opzet van Maasboulevard II ineens bedreigd.³⁷ De toenmalige wethouder kwam in opspraak nadat hij een bewoner toestemming had gegeven een huis met meerdere verdiepingen te bouwen ter vervanging van een patiowoning. Op die manier zou de hele opzet van de wijk schade worden berokkend. Uit dit voorbeeld blijkt dus dat zelfs als een woonwijk in de Welstandsnota als ‘bijzonder’ wordt aangewezen dit niet direct betekent dat het gebied een beschermde status heeft. Gebouwen kunnen dan nog steeds worden veranderd, afgebroken of vervangen. Een bestemmingsplan kan bijvoorbeeld een bepaalde ruimte bieden of de grenzen ervan zijn niet duidelijk afgebakend. Ook kan men toestemming vragen aan de gemeente een bestemmingsplan te wijzigen. Men kan dit dus niet zo maar voorkomen. Daarvoor wordt dan ook een alerte houding van de bewoners gevraagd. En dit was ook gelukkig het geval bij dit voorval in 2020. Dankzij het felle verzet van de buurt en de architect besloot de bewoner de plannen in te trekken en het perceel te verkopen. Op die manier bleef de opzet van de wijk behouden.

Nu en toekomst

Wie vandaag de dag langs de Oude Maas loopt, zal helaas niets herkennen dat ook maar iets te maken heeft met de glasproductie uit het verleden. Het wandelpad langs de Oude Maas leidt de wandelaar langs hoogtepunten zoals de brug over de Oostkeetshaven en de Watertoren. Ook zijn er een aantal

Een blik vanaf het Witte Paard in de richting van de Watertoren in de jaren zeventig. Het braakliggende terrein, ooit de glasfabriek, wordt gereed gemaakt voor de bouw van de woonwijk ‘Maasboulevard II’. Collectie Kees Popijus

beelden geplaatst, zoals het beeld ‘Venus’ van Eddy Gheress en de geheel van polyester gemaakte ‘Hoornboom’ van Gonda van der Zwaag. Laatstgenoemde is ongetwijfeld geïnspireerd door Jeff Koons, die wereldberoemd werd met zijn ‘Balloon Dog’, terwijl eerstgenoemde eerder doet denken aan de

Eindnoten

- ↑ https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Bottleworks.
- ↑ https://www.canonvannederland.nl/nl/page/169374/industrie.
- ↑ Het gaat om de Nieuwsbrief van het streekarchief IJsselmonde, de wintereditie van 2004. Zie ook: https://streekarchiefijsselmonde.nl/wp-content/uploads/2017/02/NB2004-5.pdf. In de lente-editie van 2005 wordt deze mondelinge bron aan het woord gelaten over de werkzaamheden: https://streekarchiefijsselmonde.nl/wp-content/uploads/2017/02/NB2005-1.pdf.
- ↑ In noot 11 ga ik hier verder op in.
- ↑ Denk onder meer aan Isaak Tirion, wiens boek *‘Holland in vroeger tijd’* in 1749 verscheen en in deel IV ook de Zwijndrechtse Waard behandelt, en Lieve van Ollefen in *‘De Nederlandsche stad- en dorp-beschrijver’* uit 1793.
- ↑ RAD, toegangsnummer 3, inventarisnummer 955.
- ↑ E. Schrijver, *Glas en Kristal* (Haarlem, 1980), pag. 122.
- ↑ J. Luiten van Zanden, A. van Riel, *Nederland. 1780-1814* (Meppeel 2000), pag. 95.
- ↑ K. Prins, ‘Een Rotterdamse glasblazerij’, in, *De Oude Flesch* (2020, nummer 3).
- ↑ Hiervan wordt melding gemaakt door: A.M.F. van Deventer, ‘De ontwikkeling der Nederlandsche Flesschenindustrie’, in, *Tijdschrift voor Economische Geographie* (1913).
- ↑ Zie ook: W.J. Hofmann J.Jzn., ‘Een Oud-Rotterdamsche Firma. Johan Frederik Hoffmann en zoonen, 1734-1899’ in, E. Wiersum, W. L. & J. Brusse e.a., *Rotterdamsch jaarboekje* (Rotterdam 1915), pag. 94-112. Overigens, in dit artikel staat ook een afbeelding van de glasblazerij met als bijschrift: ‘de fabriek van Johan Frederik Hoffmann en zoonen omstreeks 1800’. Dit is, tot mijn grote verbazing, precies dezelfde afbeelding als die eerder besproken is als ‘Zwijndrechtse glashut’. De omschrijving van het terrein bij het Buizengat past beter bij deze afbeelding. We zien immers de opslagplaatsen, arbeiderswoningen en op de voorgrond de balken in het Buizengat. Bovendien weten we op basis van de kadastrale gegevens uit de periode 1811-1832 dat de glashut in Zwijndrecht binnendijks lag (dus lager) en niet direct aan het water.
- ↑ W. de Graaf-Valk, ‘De grenzen van Ambacht voor en na 1832’, in *Swindregt Were* (Hendrik-Ido-Ambacht 2017: nummer 1), pag. 18-20.
- ↑ H.C. Popijus, *Joodse families in de Zwijndrechtse Waard. 1800 – 1950.* (Zwijndrecht 2020), pag. 50.
- ↑ M. van Mens, *Pieter Johannes Albertus de Bruïne. De ondernemende burgemeester.* (Dordrecht 2012), pag. 42.
- ↑ *Opregte Haarlemsche Courant*, 10-07-1841.
- ↑ *Nederlandsche Staatscourant*, 21-08-1846.
- ↑ J.W. Regt, *Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van den Zwijndrechtschen Waard* [...] (1848), pag. 47-48.
- ↑ E. Schrijver, *Glas en Kristal* (Haarlem 1980), pag. 122.
- ↑ L. Roscam Abbing, *De Koninklijke Nederlandsche Glasfabriek J.J.B.J. Bouvy.*

millennia oude Venusbeelden. Toch zou het mooi zijn als er ooit weer een verwijzing langs de waterkant komt naar dat gla(n)srijke verleden van dit gebied. Op die manier blijft ook de glasindustrie, die bijna honderdvijftig jaar van enorme betekenis was voor deze gemeente, in de gedachten van de bewoners.³⁸

1854-1926 (Amsterdam 2019), pag. 48-52.

²⁰ M. Stokroos, *Bouwglas in Nederland* (Amsterdam 1994), pag. 44.

²¹ In de *Bredasche Courant*, 24-12-1837.

²² C.L. van der Leer, ‘De westelijke zoutketen bij Zwijndrecht en het conflict met een bijzondere papiermolen’, in, *Swindregt Were* (Hendrik-Ido-Ambacht 2019: nummer 1), pag. 42.

²³ P. Zwaal, ‘Distilleerderij en likeurstokerij Johs. van Belle (1833-1926)’, in, *De Oude Flesch* (2016 nummer 2), pag. 20-25.

²⁴ *De Tijd*, 16-06-1884.

²⁵ *Vlaardingsche Courant*, 25-09-1886.

²⁶ RAD, toegangsnummer 1264, inventarisnummer 1903.

²⁷ Diverse kranten deden uitgebreid verslag van de staking. Ik wil daar in latere artikelen zeker nog op terugkomen.

²⁸ *Dordrechtsche Courant*, 4 maart 1913.

²⁹ Zie onder meer: RAD, toegangsnummer 1264, inventarisnummer 1706 en RAD, toegangsnummer 1050, inventarisnummer 67 en 71.

³⁰ *Dordrechtsche Courant*, 22-08-1912.

³¹ In artikelen wordt vermeld dat de Z.H.B. de eigenaar van Bottleworks was. De kadastrale gegevens laten echter geen verandering in eigenaarschap zien. Het lijkt mij dan ook meer voor de hand liggend, dat dit bedrijf alleen belangen (aandelen) in Bottleworks had gekocht. Ook krantenberichten uit de jaren dertig wijzen die kant op. Zie onder meer *De Telegraaf* (14-4-1934) en *De Telegraaf* (25-1-1939).

³² RAD, toegangsnummer 657, inventarisnummer 1377 (pag. 175).

³³ Zie voor deze toevoeging een artikel van de Oude Flesch van de Leerdamse historicus P.M. van Gent uit 1941.

³⁴ Zie hiervoor ook: D. Smit, G Lankhaar, *De gemeentelijke Welstandsnota van 2013*, pag. 31.

Deze is ook te vinden via: https://www.zwijndrecht.nl/Inwoners/Alle_onderwerpen/Bouwen_verbouwen_en_wonen/Ruimtelijk_beleid/Omgevingsvisie_en_welstandsnota/Welstandsnota en dan deel ‘8.1: Maasboulevard’.

³⁵ H.C. Popijus, *Zwijndrecht. Van dorp naar stad.* 1945 – 2000 (Alblasserdam 2014), pag. 11-12.

³⁶ D. Smit, ‘Late Wederopbouw en Post 65 in Zwijndrecht’, in H.C. Popijus, *Zwijndrecht en haar monumenten* (Hendrik-Ido-Ambacht 2023) pag. 67-72.

³⁷ Zie ook het *Algemeen Dagblad*, 19-8-2020.

³⁸ Tijdens dit onderzoek heb ik gelukkig veel hulp gehad, onder meer van Bas Los die namens de Historische Vereniging graag de (kranten)archieven doorspit. De heer Johan Soetens heeft mij namens *De Oude Flesch* informatie en afbeeldingen over de glashutten in Zwijndrecht verstuurd. Uiteraard ook dank aan Kees van der Leer en Kees Popijus, die met een kritische blik en aanvullingen de kwaliteit van het artikel naar een grotere hoogte hebben gebracht.

Opoe Plaisier

Naar aanleiding van de vorige Swindregt-Were van mei dit jaar kregen we als redactie een mooie reactie van de heer Thomas Blokland uit Naarden, één van onze leden, die in niet Hendrik-Ido-Ambacht woont. Hij schreef:
‘Er staat op blz. 32 een foto in van opoe Plaisier-Scheurwater. Zij was een overgrootmoeder aan moeders zijde. (Mijn grootmoeder heette ook Plaisier, voluit mevrouw Johanna Bastiaantje Plaisier. Zij was een dochter van Gerrit Plaisier en Susanna van Ossewaarde, woonde in Hendrik-Ido-Ambacht en was gehuwd met heer Leendert Jan Tromer.) Ii onze (kleine) familie leeft nog voort wat geschied is met één van onze grootmoeders. Ze leefde als weduwe van een heel klein soort tuin(derij)tje en durfde op de zondag haar groentestruikjes daar niet van water te voorzien, omdat de zondag haar heilig was. Bleef over gebed aan Boven; er kwam toen een klein onweer, en de regen viel op haar stukje land.’

Thomas Blokland publiceert zijn Bijbelse gedichten bij uitgever Boekenbent te Barneveld, onder de schrijversnaam Thomas Jacobsen. In één van zijn gedichtenbundels wijdde hij onderstaande sonnet aan haar:

Opoe Plaisier

zij had een stukje tuinbouwland

en leefde van wat dat haar gaf,

het was eenvoudig aan haar kant

ze had niet veel, 't kon er niet af

de zomerzon, die was heel warm

en schroeide op die tuinbouwgrond;

oma Plaisier, je bent al arm

hoe kom je nu de week weer rond

zo was het op de dag des Heeren

hoe moet dat nu, wat mag ik doen

ik wil de zondag blijven eren

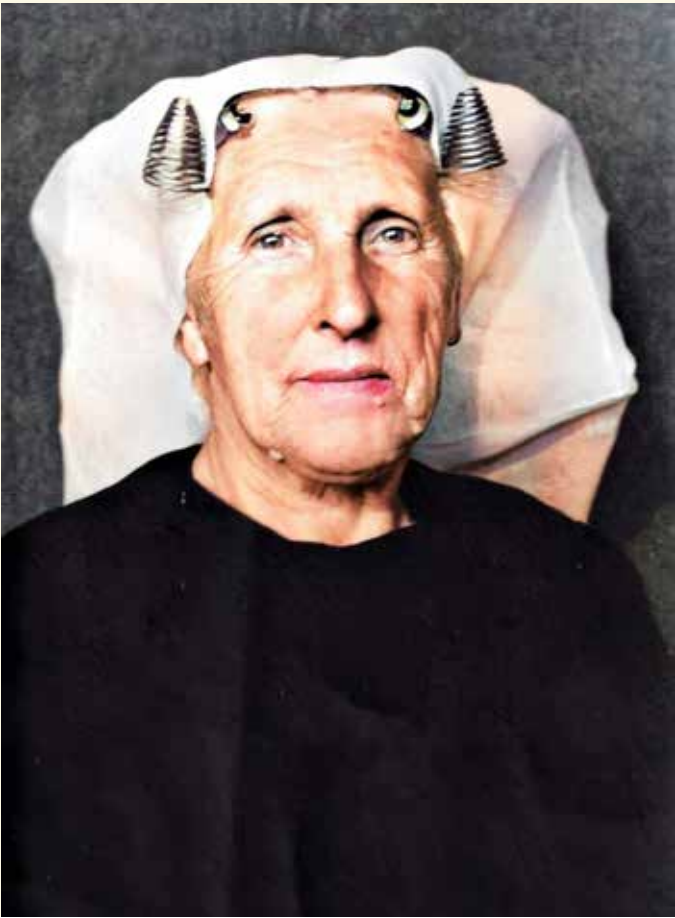
zij bad de Heere, wat te doen;

en op haar land, om God te eren

plensde de regen dat seizoen

Thomas Jacobsen

Opoe Plaisier-Scheurwater in Tambachtse streekdracht.
Foto Marius Kroos

Jan Kroos

Over de eigenaren van de twee tavernen aan de Onderdijkse rijweg en Veersedijk

Het verhaal gaat over het ontstaan van het café aan de Onderdijkse Rijweg van Ary en Leentje en het café ‘Het Witte Paard’ aan de Veersedijk van Jacob en Leentje.

Arij Pieterszn Kooij (1764 - 1818) en Leentje Willemsdr van der Graaf (1779 - 1859)

Het huwelijk van Arij en Leentje is op 26 december 1810 te Gouderak. Arij heeft TBC en wordt verpleegd in een draaibaar houten huisje in de tuin van zijn ouders te Gouderak. Hij wordt voornamelijk verzorgd door de inwonende, dienstdoende huishoudster Leentje van der Graaf. Tijdens de verpleging van Arij raakt Leentje in verwachting van hem en er wordt in de 21ste van de Wijnmaand (oktober) 1806 te Gouderak een zoon geboren en krijgt ook de voornaam van zijn vader, Arij. Hij is op dat moment te ziek om te trouwen en daarom krijgt het geboren kind de achternaam van zijn moeder: Arij van der Graaf. Rond 1810 gaat het wat beter met Arij en trouwt hij met Leentje en wordt het, ruim vier jaar eerder geboren kind, erkend als de zoon van Arij en krijgt hij de achternaam van Arij Kooij. Ze trouwen niet in de kerk, maar voor Schout en Schepenen, want we zitten dan in de Napoleontische tijd, den 26sten van Wintermaand (december) 1810 te Gouderak. Arij is van beroep steenbakker en heeft een steenbakkerij in Gouderak. Het huwelijk wordt ondertekend door o.a. de President Schepen Johannes Puts. Deze Johannes Puts, was

voor de tweede keer getrouwd met Grietje Keesjesbreur, Grietje was de weduwe van Pieter Kooij, de broer van Ary.

Het leven van Leentje

Hoe is Leentjes leven geweest nadat ze met Arij was getrouwd? Lang heeft het geluk niet geduurd, zo’n zeven jaar met vallen en opstaan, want Arij blijft in die tijd toch met zijn gezondheid tobben. Op zijn sterfbed in januari 1818 laat hij notaris Goudriaan uit Haastrecht komen om zijn testament op te laten maken. Niet bekend is of het verplicht of de gewoonte was, maar er komt eerst een beschrijving door deze notaris van het huis en de kamer, waarin Arij ligt, er staat als volgt geschreven:: *Hij ligt te bed aan de linkerkant van het vertrek in voormeld huijs, hebbende vijf onderscheide glasramen, waarvan er drie uitzicht hebben op den dijk en twee aan weerszijden van den schoorsteen en zich bevindende ter rechterzijde van den ingang van hetzelfde vertrek, het uitzicht hebbende over het erfheen op Den IJssel.* Arij benoemt zijn echtgenote Leentje tot zijn erfgename. Twee dagen later, op 18 januari 1818 in zijn woning te Gouderak, overlijdt hij en

Dirksje van Persie

Arij Kooi

daar zit Leentje dan. Ze is nog geen negenendertig jaar oud met vier kleine kinderen, de oudste is dan pas 11 jaar, en het vijfde op komst, namelijk dochter Johanna-Christina. Ze moet van nu af aan de steenbakkerij runnen. Ze heeft o.a. ook nog zeven bunder bouwland. Het gezin vinden we terug bij de Volkstelling van 1846. Ze wonen nog in hetzelfde huis. Leentje is nog eigenares van de steenbakkerij, ze staat dan ook te boek als steenfabrikante. Van haar kinderen is alleen de oudste Arij (geboren 1806 en dan ca. 40 jaar), de deur uit. Hij is op 11-02-1829 te Gouderak getrouwd met Margaretha van der Kuij uit Moordrecht. Het echtpaar gaat wonen in Moordrecht. Arij en Margaretha krijgen 3 kinderen, 2 kinderen komen te overlijden, Johanna 22 maanden oud en Leentje 9 jaar oud overleden in 1840. Er werd ook een dochter geboren, Adriana in 1832, maar zijn vrouw Margaretha geboren in 1799 te Moordrecht, overlijdt in 1840 (slechts 40 jaar, Adriana haar dochter is dan 7 jaar). Margaretha overlijdt 1 maand na haar dochter Leentje. Vreselijk! Het is niet bekend waaraan beiden zijn overleden. Maar terug naar het jaar 1846. Arij zijn dochter Adriana, is dan ca. 14 jaar, woont nu bij zijn moeder Leentje. Arij zijn beroep is eerst steenbakker, hij werkt dan bij het bedrijf van zijn moeder, maar wat later is hij van beroep kastelein, dat staat vermeld in de Volkstelling van 1846. De kinderen van Leentje wonen ook nog bij haar. Zoon Pieter is nu ca. 35 jaar, Jan-Johan ca. 33 jaar, Leonardus ca. 31 jaar en Johanna-Christina ca. 28 jaar. Er is ook nog een gehuwde, oude dienstbode met de naam Lena Schipper. Leentje wist natuurlijk maar al te goed wat er met jonge dienstbodes kon gebeuren, dus koos zij voor een oudere getrouwde dienstbode.

Na het overlijden van Leentje, in 1859 op 80-jarige leeftijd, erft zoon Pieter de steenbakkerij. Hij was ondertussen getrouwd Anna Samson afkomstig uit Rotterdam. Jan-Johan was op 34-jarige leeftijd overleden. Leonardus werd boer in Krimpen ad IJssel en Johanna-Christina trouwde met de weduwe Samson, de schoonvader van Pieter. Het verhaal gaat nu verder met Arij Kooij, de oudste zoon, die geboren is in 1806 en weduwnaar is van Margaretha van der Kuij.

Arij Kooij en Dirksje van Persie

Arij Kooij (1806-1859). Dirksje van Persie (1819-1890). Dirksje is de dochter van Jan van Persie en Cornelia Stolk afkomstig uit Sandelingen-Ambacht. Het tweede huwelijk van Arij is op 15 juli 1848 te Sandelingen-Ambacht voltrokken. Op de dag van Arij zijn tweede huwelijk is zijn dochter Adriana dan 15 jaar. Adriana was zijn dochter uit het eerste huwelijk met Margaretha van der Kuij. (Arij was weduwnaar van Margaretha van der Kuij). Adriana groeit vanaf 1840 op bij haar moeder Leentje Kooy-van der Graaf in Gouderak. Arij en Dirksje krijgen 5 kinderen, te weten: Aagje, Pieter, Jan, Leentje en Arie. Aagje werd geboren in 1844, in huis B40, nog voordat het stel trouwt in 1848, dan pas wordt het eerst geboren kind erkend als de dochter van Arij. Hoe Arij in Hendrik-Ido-Ambacht terecht is gekomen is niet geheel duidelijk. In 1844 is hij dus al in Hendrik-Ido-Ambacht. want dan wordt zijn eerste dochter geboren Aagje. We weten wel

dat hij in de Volkstelling van 1846 het beroep uitoefende van kastelein. We vinden het gezin terug rond het jaar 1850.

Café aan de Onderdijkse Rijweg

Op 11 februari 1850 kopen Arij en Dirksje een huis met schuurtje, erf, tuin en boomgaard staande en gelegen binnendijks te H.I.A. met nummer B 15. Het geheel werd gekocht voor *f* 400,- Hij zou betalen in jaarlijkse termijnen van *f* 100,- Er was een aparte bepaling bij gemaakt. Als de moeder van Arij, Leentje van der Graaf, steenbakster te Gouderak, mocht komen te overlijden, zou hij zijn schuld direct betalen. Het echtpaar begon in de woonkamer een café, het was een laag pand onder aan de dijk. Vroeger, rond de 19e eeuw, was er de vlashandel ‘De Windenburg’ in gevestigd geweest.

Lang hebben Arij en Dirksje niet van hun huwelijk kunnen genieten, namelijk ongeveer 11 jaar. Hij overleed op 52-jarige leeftijd in 1859 te Hendrik-Ido-Ambacht in het huis getekend C 32 dat aan de Onderdijkse Rijweg gelegen was. Het onderste gedeelte van het later uitgebreide pand ‘Het Witte Paard’ is dan gelegen aan de Veersedijk. Dirksje, die achterbleef met vijf kleine kinderen, (Aagje 15 jaar, Pieter 9 jaar, Jan 9 jaar, Leentje 6 jaar en Arie 2 jaar) zette het café voort. Ze staat bij een volkstelling ook opgegeven als caféhoudster, dat klopt dus. In 1866, 6 jaar later, wordt de boedel verdeeld, vier kinderen zijn dan nog minderjarig: Pieter, Jan, **Leentje** en Arie. Aagje, de oudste, is inmiddels getrouwd met Adrianus Gerritsen. Inmiddels hadden Arij en Dirksje meerdere panden in hun bezit. Het volgende erft Dirksje: Een huis met nr. C 32 (het café) en een arbeidershuis met twee woningen met nr. C 33. Totale waarde *f* 1000,- Aagje erft een onderdijks erf en een stuk bouwland.

Dirksje Kooij van Persie overlijdt in 1890 te Hendrik-Ido-Ambacht op 71-jarige leeftijd, zonder een testament na te laten. Op 28 mei 1890 kwamen haar erfgenamen bij elkaar, dat gebeurde op verzoek van Jacob van Drunen en zijn echtgenote Leentje Kooij. Het gaat om de volgende panden: Herberg met nr. C 32 en drie woningen C37, C38 en C38a en verdere toebehoren. Jacob en Leentje kopen alle panden voor *f* 1660,- Jacob van Drunen, Dirksje schoonzoon en haar dochter Leentje, zetten het café dan voort.

De gelagkamer in de woning aan de Onderdijkse Rijweg

Het café gelegen aan de Onderdijkse Rijweg. Voor het café rechts Leentje met de kleine Kees de Jong, geheel links Jan en verder de vier zussen (‘tantes’ genoemd)

Jacob van Drunen (1851-1921) en Leentje Kooij (1853-1929)

Jacob is de zoon van Jan van Drunen en Neeltje Bakker. Leentje is de dochter van Arij Kooij en Dirksje van Persie. Het huwelijk werd in 1874 te Hendrik-Ido-Ambacht afgesloten. Jacob was op dat moment in 1871 in militaire dienst gegaan en wel bij het zesde Regiment Infanterie in Breda. In de huwelijksbijlage, in 1874, vinden we dan ook een permissie van de kolonel om te trouwen. Hierbij was de uitdrukkelijke voorwaarde dat zijn aanstaande echtgenote hem nimmer in de dienst zou volgen om zo ten laste van het Regiment te komen. In die slechte tijd was dit waarschijnlijk een gebruikelijke restrictie.

Brouwerij ‘De Twee Sleutels’

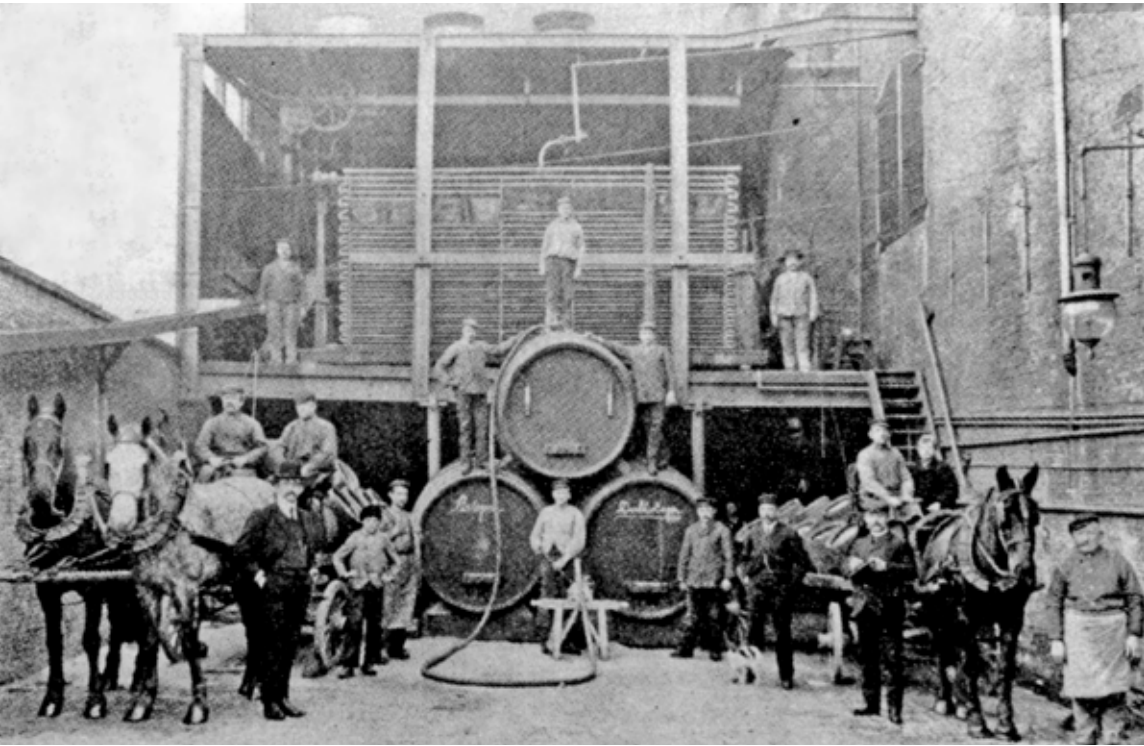
Jacob is zijn leven lang werkzaam geweest bij de brouwerij ‘De Twee Sleutels’ als baas van het transport in Dordrecht. Iedere dag loopt Jacob heen en terug van en naar de brouwerij. Hij is een gezonde, opgewekte man. Hij houdt niet van fietsen. Bekend is dat Jacob zelf nooit veel in het café kwam en geen alcohol dronk. ‘De Twee Sleutels’ was ooit de oudste brouwerij van Dordrecht. De brouwerij bestaat anno 2023 nu nog alleen onder een andere naam n.l. ‘Stadsbrouwerij Dordrecht’. De directeur van de brouwerij was in die tijd de heer Geuvels. Hij mocht Jacob graag. Deze directeur was de drijfveer voor het verbouwen van het café, gelegen in het woonhuis nog aan de Onderdijkse Rijweg, waar de klanten in de woonkamer hun borrel of biertje dronken. De tantes (Aat, Nees, Disse en Leentje) noemden de directeur ‘de drankheer’. Het was deze

directeur die het idee had om een gedeelte van het bestaande woonhuis te verhogen met een verdieping met zolder en dan de ingang van het café van Jacob en Leentje aan de Veersedijk te maken. Immers het meeste verkeer ging over de Bovendijk: van en naar het veer op de Veerweg, van en naar Rotterdam/ veer Zwijndrecht en vandaar ook naar Dordrecht. Zo zal het café veel meer in het oog vallen en veel meer klandizie en daardoor meer omzet krijgen. Ook waren er nogal wat bedrijven gevestigd aan de Bovendijk. Jacob en Leentje vonden het een prima idee maar zij moesten wel de centen voor de verbouwing bij elkaar zien te krijgen.

Winnende lot in de Staatsloterij

Als het op zaterdag betaaldag was, gingen de meeste werknemers, ook van de brouwerij, naar de kroeg en kochten dan gezamenlijk een Staatslot. Jacob niet, hij was geen drinker en gokker en ooit wilde hij het idee van zijn directeur de heer Geuvels ten uitvoer brengen, dus het was sparen geblazen. Maar na een zekere betaaldag hadden de werknemers van de brouwerij toch teveel geld die week uitgegeven en was er te weinig geld over voor het huishouden. Ze wisten het bewuste lot aan Jacob te verkopen. En ja hoor, hoe is het mogelijk? Op dit lot valt de hoofdprijs! Nu hebben Jacob en Leentje genoeg geld voor de verbouwing van het café en er worden nog enkele panden, dijkgedeelten en tuinland in de loop der tijd gekocht. Ook het huis van tuinder De Wit, aan de Onderdijk, was eigendom van Jacob en Leentje, de fam. De Wit huurde het. De Van Drunens werden plotseling de ‘rijken’ aan de dijk. De vier dochters, Aat, Neel, Disse en Leentje kregen dan ook nogal wat aanzoeken voor een vaste verkering maar wezen deze resoluut af, behalve Dirkje (Disse), de enige van de vier zussen die trouwde. Later scheidde ze en trouwde ze enige jaren later met Jan van Huuksloot.

Het voltallige personeel der brouwerij met in het midden enkele voorraadvaten belegen gerste en dubbel lager. Geheel rechtsonder staat Jacob van Drunen

Den Brommert

Ik was een uurtje in Den Brommert
en ik ben weer opgeladen,
na gesprekjes met gelijkgestemde luiden.
Zielsverwanten, die ’t verleden
graag een beetje levend houden
en hun kennis van een onderwerp graag spuiden.

Eigenlijk kwam ik even kijken
naar de nieuwste expositie
en bewonderde ik artistieke werken.
Door ’t gebouw kun je niet lopen
en je ogen goed gebruiken,
zonder banden met ’t verleden op te merken.

Ook het amicale sfeertje,
tussen diverse bezoekers,
deed vermoeden dat er vriendenbanden waren.
Ik was er echt op mijn gemak,
genoot van waar men over sprak,
verzamelen doe ik tenslotte ook al jaren.

Je voelt warmte en liefde
en ook de verbondenheid,
door het Historisch Genootschap uitgedragen.
Het is te hopen dat meer mensen
hier de waarde van beseffen,
dus ga eens kijken, jonge en ouden van dagen.

Joop Tessers

Café ‘Het Witte Paard’ anno 2023 aan de Veersedijk nr. 90 later nr. 80

De familie Van Drunen staat voor de ingang van het café aan de binnendijs gelegen kant. De gelagkamer van het oude café van Jacob en Leentje langs de Onderdijkse Rijkweg, zie je nog in de gestucte onderbouw. De top van de gelagkamer en een deel van de kap werden in 1903 afgebroken en in de plaats daarvan werd, haaks daarop staande, de hier getoonde bovenbouw gezet. Een stuk van de oude kap bleef behouden. Die zie je rechts van de nieuwbouw nog voor een klein gedeelte. Voor het nieuwe café staan trots Leentje, Neel en Disse. Tussen hen in staat broer Jan en geheel rechts Leentje Kooij, hun moeder. Links naast moeder Leentje staat Arendje (Aat) die de vergunning op haar naam had. Het uithangbord met het ‘Witte Paard’ werd nog vervaardigd en ontbreekt dus nog

Verbouwing

Met de verbouwing van het pand wordt in 1903 gestart. De eerste steen werd gelegd door zoon Jan. Jan, een jaar of 13 à 14 oud, op de foto van ca. 1904, staat hier met zijn moeder Leentje en zijn vier zusters om hem heen. Vader Jacob wilde nooit op de foto, die ontbreekt dan ook. Hij beschermde zijn moeder en zusters toen al door als ‘uitsmijter’ te fungeren. Later doet dat ook Kees de Jong, de aangenomen zoon. Op de dijk ligt ‘Fokje’ de zwervers hond, heel normaal toen, die door vader Jacob was geadopteerd. Min of meer omdat zijn vrouw Leentje haar handen vol kreeg met de opvoeding van de nog kleine Kees de Jong. Een deel van de oude kap werd gebruikt voor het daarnaast gelegen perceel voor vernieuwing. Het café werd bezocht door reizigers uit Rotterdam, Dordrecht en omstreken, die hier landden om hun dorst te lessen of wat te eten en er vol logies en bedrust konden krijgen. Je kon je dat in die tijd niet voorstellen als je die kleine, met deuren afsluitbare bedsteden, zag maar de mensen sliepen zittend. Ook het personeel van de scheepssloperijen en andere bedrijven en bewoners langs de dijk waren er vaste klant. We kennen de verhalen van arbeiders die ’s

zaterdags hun loonzakje kregen en vervolgens van hun inkomen eerst hun borrels kochten en tevens tante Aat betaalden wat de hele week op de ‘lei’ door haar was bijgeschreven. Wat er dan over bleef, kreeg moeder de vrouw voor het gezin.

Overlijden van Jacob

Jacob gaat in 1912 met pensioen en is daarna altijd op zijn tuinland bezig van ca. 1,5 ha en bemoeit zich nauwelijks met het reilen en zeilen van het café. Hij heeft een paard met de naam ‘Vosje’ (wordt 21 jaar oud), een koe, schapen, geiten en kippen. Hij verbouwt groenten en fruit en de hele familie eet ervan mee. Het slootwater was in die tijd nog zo dat je het dronk en voor het schoonmaken van de groenten en fruit gebruikte, voordat het naar de familie tafel of de veiling (overschot) ging. Toen hij in 1921 overleed, bleef zijn weduwe Leentje achter met drie volwassen ongehuwde dochters. Stiefzoon Kees had hem de laatste jaren al veel geholpen op het land en het was dan ook logisch dat hij het voort ging zetten. Kees reed met Vosje en de groentekar naar de veiling in Zwijndrecht. De stal van ‘Vosje’ was de schuur die op

de onderstaande foto te zien is. Jan van Huuksloot had het plan om Kees groenten te laten rijden vanaf het Westland (Naaldwijk veiling) naar België, namelijk Antwerpen en Brussel. Het eigenland werd toen verkocht en Jan kocht een vrachtwagen met aanhangwagen. Het bedrijf kon zich na de beurskrach in 1929 maar moeizaam handhaven en in het begin van de 30’er jaren werd het opgeheven en ging Kees op de scheepssloperij werken.

Foto links boven v.l.n.r.: Jacob van Drunen, Leo van Huuksloot en Heleen van Drunen aan de voet van de trap. De foto is genomen in het ‘bleekje’ waar opoe Leentje graag zat. Op de achtergrond zien we de trap aangelegd door opa Jacob naar de Veersedijk zeer ten gerieve van tante Disse. Links boven, zie we het zolderraam van de woning van Jan van Huuksloot en Disse van Drunen. Rechts daarvan de houten schuur met rieten dak stond het paard ‘Vosje’ in. Later werd de houten schuur vervangen door een ruimere van beton gebouwde garage voor de vrachtwagen met aanhanger waarmee Kees de Jong groenten en fruit reed naar België

Heleen op het paard ‘Vosje’

De eerste huwelijksjaren van Leentje

Hun eerste huwelijksjaren waren heel moeilijk, doordat Leentje achter elkaar in 1875 een te vroeg geboren drieling, (waarvan één doodgeboren), twee te vroeg geboren tweelingen in 1876 en 1878 en nog een te vroeg geboren baby in 1878, allemaal jongetjes, kreeg die allen na enkele dagen of weken of maanden overleden, waarvan één met één jaar. 7 oktober 1878, ze zijn dan vier jaar getrouwd, hebben ze zeven kinderen verloren. Op 14 oktober 1878 had Leentje zelfs acht kinderen gekregen en verloren in acht en dertig maanden tijd. Daarna worden er vier meisjes geboren, Arendje (Aat), Neeltje, Dirkje (Disse) en Leentje, die niet alleen in leven blijven, maar Aat 81 jaar, Neeltje 79 jaar, Disse 81 jaar en Leentje zelfs 83 jaar oud zullen worden. In 1890 wordt een jongetje geboren, Jan, die gelukkig in leven blijft, en in 1893 nog een jongetje, Arie-Cornelis, dat na drie maanden overlijdt. Dan nemen ze een baby in huis waarvan de moeder in het kraambed is overleden. De baby is Cees de Jong hij groeit op als kind in het gezin van Jacob en Leentje.

Kinderen van Jacob van Drunen en Leentje Kooij vanaf 1879

Voor de geboorte van de volgende zes kinderen, heeft Leentje Kooij waarschijnlijk medisch advies van de dorpsdokter Ype Rodenhuis gevolgd, waardoor haar eerste dochter Arendje, werd in een ziekenhuis te Rotterdam geboren, en alle kinderen daarna in leven zijn gebleven. Behalve haar laatst geboren zoontje Arie-Cornelis die na 3,5 maand overlijdt. Arendje-Johanna (Aat) 1879-1960 (81 jaar). Neeltje-Teuntje 1882-1961 (79 jaar). Dirkje-Maria (Disse) 1884 (81 jaar). eerste huwelijk met Martinus Bakker, daar scheidt zij van, en tweede huwelijk met Jan van Huuksloot. Leentje-Grietje 1886-1969 (83 jaar). Jan-Jacob 1890-1967 (77 jaar). Trouwt met Willempje Barendregt 1892-1954. Ze krijgen twee kinderen , Helena (Heleen) en Jacob (Jaap). Huwelijk in1913 te Hendrik-Ido-Ambacht.

Cornelis de Jong

Adoptief Cornelis de Jong geboren in 1902. Cees is de zoon van Dirk de Jong en Cornelia Vogelaar. Cornelia is bij de geboorte van Cees overleden. Aanvulling: De moeder van Leentje Kooij was Dirksje van Persie. De grootmoeder van Cees de Jong was haar zuster, Klaasje van Persie. Cornelis groeit, vanaf 1903, op in het gezin van Jacob van Drunen en Neeltje Kooij.

Intussen werd Leentje ziekelijk en bedlegerig en we zagen haar niet meer op de bleek voor het onderhuis en met haar plaatselijke klederdracht. En na een vrij lang ziekbed overleed zij in het voorjaar van 1928, zeven jaar later na haar man Jacob. Haar ongehuwde drie dochters, Arendje, Neeltje en Leentje zetten het café voort.

Ca. 1903, v.l.n.r.: Heleen, Cees de Jong, Jacob en Leo van Huuksloot

Leentje Van Drunen – Kooij ca. 1926-27 altijd in het zwart gekleed en met krullenmuts op

Familie Van Drunen

Aat van Drunen

Neel van Drunen

Disse van Drunen

Leentje van Drunen

Jan van Drunen

Arendje (Aat), Neeltje, en Leentje in het café ‘Het Witte Paard’

Zoals eerder vermeld, zetten de drie ongehuwde dochters het café voort. In het Handelsadresboek van 1925 staat het volgende: Wed. J. van Drunen café ‘Het Witte Paard’ nr. C96 (adressen veranderden nogal eens).Het werd een soort centrum voor de ‘Dijk’ en er kwamen zelfs artiesten optreden en dan was het stampvol. Alle scheepsstoelen waren bezet, ook door vrouwen en er werd wat afgelachen daar het meestal komische schetsen of voordrachten waren. De drankjes gingen dan ook erg vlot. Doordat er steeds meer schepen werden gesloopt en het de werkers goed ging, deed de winkel van Jan het ook goed. De oudste dochter, Arendje, die de vergunning op haar naam kreeg, zou tot haar overlijden in 1960 met haar brei-en haakwerk, waar ze een meesteres in was, resideren achter de tapkast. Ze werd geassisteerd door haar twee zusters. Toen vrij snel daarna, in 1961, ook haar zuster Neeltje overleed, zette de overgebleven zus Leentje het café alleen voort. Het werd om die reden ook het ‘café van Leentje’ genoemd totdat ook zij kwam te overlijden in 1969 op 83-jarige leeftijd. Tot september 1969, vlak voor haar overlijden, was het café geopend. Het café werd toen verkocht aan particulieren die er een woonhuis van maakten. Zo kwam er vanaf november 1973 enige tijd een peuterspeelzaal in en werd er ook yoga les ingegeven. Het biljart met toebehoren ging naar dokter Ype Rodenhuis uit de Dorpsstraat. Het pand overleefde gelukkig de grote kaalslag als gevolg van de dijkverzwaring. Anno 2023 staat het er nog, en het ijzeren witte paard boven de toegangsdeur naar het café zal dan het enige zijn dat nog herinnert aan het cafe met de naam ‘Het Witte Paard’.

De drie zusters Arendje (Aat), Neeltje en Leentje bleven ongetrouwd. Het verhaal ging dat heel wat jongens achter de drie zussen aanzaten. De drie vrijgezelle zussen zijn overigens wel alle drie verloofd geweest. Zelf zeiden ze het volgende hierover: ‘We waren terug geschrokken omdat we gehoorzaamheid aan die mannen moesten beloven bij een huwelijk’.

In het café ‘Het Witte Paard’ staat een zwaar eiken tapkast, die rond 1930 door vier sterke mannen naar binnen werd gesjouwd. Voordien behoorde het tot de inventaris van de officiersbar van het trotse Engelse stoomschip ‘Victoria’, die bij de naburige sloperij verlaten lag afgemeerd. De biljarttafel kan dan wel rustig op zijn poten staan midden in het vertrek, maar ooit deinde hij

V.l.n.r.: Arendje bezig aan stopwerk, Neeltje achter het naaimachine en Leentje aan de tafel in de woonkamer aan het (voor) lezen

in de salon van een oceaanreus mee op de golven. De bordjes waarop de gasten in deze landelijke herberg hun uitsmijter geserveerd krijgen, dragen het embleem van de Rotterdamse ‘Lloyd’. Het sierlijke, verzilverde bestek werd eens gehanteerd door eerste klasse passagiers van deze rederij, voorzien van de naam van het schip en de maatschappij. Op de glazen, de kopjes en schotels, en zelfs de borden vind je deze letters terug. Dit geldt ook voor de donkerrode vloerbedekking met geweven motief in goudkleur. Je herkent al snel de in elkaar gevlochten letters van dezelfde scheepsinitialen met de letters R en L. In het achterkamertje staat een mahoniehouten toilettafel, die afkomstig is van het jacht van koning Edward van Engeland. Dit schip was op een scheepssloperij in het dorp gesloopt. Men heeft ogenschijnlijk doodgewone café-stoelen in ‘Het Witte Paard’ en de tafeltjes staan degelijk op hun vier poten. Ze wiebelen nogal eens doordat zij roerige jaren op het dek van een veerboot op de Noordzee hebben beleefd.

De drie zusters zijn gaarne bereid tot een uitleg over deze merkwaardige relatie tussen een dorpscafé en schepen van de wereldvloot. Het gordijn terzijde schuivend, wijzen zij op een rij haveloze vaartuigen, die in een kleine rivier hoog op het water drijven. ‘De scheepssloperij’, luidt dan de verklaring. ‘Wij hebben er ook wel eens een piano opgedaan, een best instrument’. Buiten liggen de schepen roestig en onttakeld aan de kant waar zij hun laatste ankerplaats gevonden hebben. Het gedaver van luchthamers en het galmen van metaal vermengen zich tot geluidsgolven die tot ver over de tuinderijen en de dijk drijven. Het felle schijnsel van snijbrandapparaten licht telkens op en kranen happen de gulzige monden vol met schroot. Schroot, oud roest, stuk gebeukt gietijzer en versnipperde huidplaten hebben een nieuwe bedrijvigheid gebracht in dit vergeten dorp van vlasboeren en steenbakkers. De industriëlen in deze sector van ons bedrijfsleven stellen zich ten doel om zoveel mogelijk schroot te leveren voor de staalfabrieken. Maar voor het zover is, houdt de wereld uitverkoop in Hendrik-Ido-Ambacht. De biljartballen van ‘Het Witte Paard’ liggen in het buffet van de ‘Victoria’. Een meisje, Heleen, leert pianospelen op een instrument dat eens de maat aangaf voor dansfestijnen aan boord van een passagiersschip. Een boer repareert zijn kippenhok met teakhout van de ‘Honduras’. Een oude man doet zijn middagdutje in een leuningstoel uit de kapiteinshut van een bananenboot en kapper Toontje van der Linden knipt een klant in een kappersstoel afkomstig van de ‘Victoria’.

Aan de overkant schuift één van de gezusters Van Drunen een boterham met worst op een bordje van de ‘Lloyd’, terwijl de ander het buffet van de ‘Victoria’ in de was zet..... Zij doet dat secuur en met liefde, want het is een stuk om trots op te zijn. Zij hebben er wel een koopje aan gehad, destijds.....

Dirkje (Disse)

Van de vier zusters trouwde Disse als enige in 1903 met Martinus Bakker, van wie ze in 1907 is gescheiden. Dit was in die tijd heel uitzonderlijk. Zij hertrouwde in 1916 te Hendrik-

Ido-Ambacht met Jan van Huuksloot (1885-1957). Jan en Disse kregen een zoon Leo, geboren in 1923. Leo en zijn gezin emigreerden in 1953 naar Canada, waar Disse na het overlijden van haar man Jan in 1957, in november 1959 ook naar toe ging. Maar ze kwam weer terug naar Nederland en ging in mei 1961 wonen op de Damstraat 9. In mei 1963 ging ze naar de ‘De Lindehof’ te Zwijndrecht waar ze overleed in 1966. Disse en Jan woonden op de Veersedijk nr. 82, schuin tegen over het café. Dit huis huurden ze eerst van haar ouders Jacob en Leentje en later kochten ze het. Disse was manufacturier en had een wolwinkel op de Veersedijk nr. 82. In het handelsadresboek van 1925 staat aangegeven: Jan van Huuksloot (Disse) manufacturen Veersedijk nr. C111.

Leentje achter de tapkast afkomstig uit het stoomschip ‘Victoria’

Voormalig café ‘Het Witte Paard’ gezien vanaf de Veersedijk, Veersedijk nr. 80 ca. 2009

Colofon

'Swindregt were', een naam die naast 'Swijndregt were' al eeuwen geleden gebruikt werd voor de Zwijndrechtse waard, is het blad van het *Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht* en de *Historische Vereniging Zwijndrecht*.
Het periodiek verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden

Redactie Hendrik -Ido-Ambacht

drs. W.Schneider
Redactieadres
Ary Schefferlaan 14
3343 DN Hendrik -Ido-Ambacht
e-mail
willemsschneider1@gmail.com

Sectretariaat Historisch Genootschap Hendrik -Ido-Ambacht

Vestigingsadres
'Oudheidkamer Den Brommert'
Dorpstraat 84
3342 BD Hendrik -Ido-Ambacht
telefoon 078 -6815905
e-mail
info@historhia.nl

Vormgeving

Ronald Meekel, same-d

Productie

Tinto Media, Hendrik -Ido-Ambacht

De verkoopprijs van losse nummers € 5,00

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

© Redactie blad en de auteur. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of opnebaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie en auteur. Na toestemming moet de bron vermeld worden.
ISSN: 22150439

Achterzijde omslag:
Luchtfoto van de omgeving van de Veersedijk met rechtsonder café 'Het Witte Paard'

Café 'Het Witte Paard' gezien vanaf de Veersedijk

Redactie Zwijndrecht

M.M. de Jongh MA, drs. C.L. van der Leer
Redactieadres
Kievitstraat 19
3334 TG Zwijndrecht
e-mail
SW-redactie@swaen.org

Historische Vereniging Zwijndrecht

Redactieadres
'Ouheidkamer De Vergulde Swaen'
Rotterdamseweg 53-55
3332 AC Zwijndrecht
telefoon 078 -6125681
e-mail
info@swaen.org

Foto uit 2009 van het voormalige café 'Het Witte Paard'

Café 'Het Witte Paard' in vroegere tijden

